

319.994

16
2006

Ökortudományi Értesítő

XVI. szám

36

Főszerkesztő:

Németh György

Szerkesztő:

Forisek Péter

Debrecen
2006

A kiadvány az Ókortudományi Társaság erkölcsi támogatásával jelent meg.

Jelen szám megjelentetéséhez segítséget nyújtott

OTKA T 048354

OTKA TS 049843

Köszönjük nekik.

Felelős kiadó a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékének vezetője.

ISSN 1417-8532

Címeink:

weboldalunk: <http://delfin.unideb.hu/~history/okor/oke.html>

Németh György

ELTE BTK Ókori Történeti Tanszék

1364 Budapest Pf. 107

kritias@freemail.hu

Forisek Péter

DE Ókortörténeti Tanszék

4032 Debrecen, Egyetem tér 1.

pforisek2@yahoo.com

AUREA AETAS

E rovatunkban a magyar ókortudomány egy-egy jeles képviselőjével készített beszélgetéseket közlünk.

Beszélgetés Sarkady János professzorral

- Kedves Tanár Úr, ha jól tudom, Biharkeresztesen született. Ez, gondolom, nem az a hely, ahol egy kisgyerek elhatározza, hogy ógörögül és latinul fog tanulni. Hogyan történt ez? Csak nem Biharkeresztesen találkozott a latinnal?

- Nem, de nem is Sárádon, ahol elemi iskolába jártam, sőt még negyedik elemista koromban sem. Akkor, hadd dicsekedjem ezzel, bejáró voltam e közeli falucskából, és itt, a Debreceni Református Kollégium gyakorló iskolájában végeztem a negyedik elemi. Elég az hozzá, hogy utána apám, aki a MÁV-nál dolgozott átkerült Kunmadaras községbe, amely szempontunkból azért volt érdekes, mert Karcag városához volt közel, és oda jártam be a gimnáziumba. Úgyhogy életem nagy részét átutazgattam anélkül, hogy igazában hajlamom lett volna a gyakori helyváltogatásokra, de valahogy a sors így hozta magával. Ez a gimnázium nem volt rossz hely, legalábbis jó közepesnek nevezhetném országos átlagban is, ami pedig az én szempontjaimat illeti, a történelem, a magyar és a latin nagyon jó oktatók kezében volt. Akkoriban – az őskorban – még nyolc évig tanult latint az ember az ilyen típusú gimnáziumokban, ami a tanulók nagy része szempontjából kétségtelen elveszett idő és energia volt, de én azon szerencsés kevesekhez tartozom, akiknek jól jött, hogy latinul elég tisztességesen megtanultak a gimnáziumban.

A gimnázium végén elhatároztam, hogy egyetemre megyek. Az az igazság persze, hogy kezdettől fogva vonzott ez, kisgyerekkori össze-vissza olvasásaimtól kezdve – bár érdeklődésemben volt valami határozatlan, ha egy kritikus elme nézné, akkor a diffúz és amorf jelzőket alkalmazná rá, de azért a történelem, és akkor inkább még az irodalom nagyon érdekelt. A szellemi légkör akkor valahogy, éppen 1945 és 1947 között, az utolsó három gimnáziumi évemben, ami sok szempontból a szétesés és zavar éve volt, ugyanakkor a szabad szellemi mozgást – számomra legalábbis – elősegítette. Jó osztály voltunk, hadd dicsekedjem azzal, hogy ebből az egy osztályból, amelyikben én végeztem, hárman kerültünk be az Eötvös Collegiumba, ami állítólag abszolút egyedülálló volt, illetőleg úgy tudom, hogy évekkel előbb egy kaposvári osztályból is voltak így, de ez nem csökkenti gimnáziumunk dicsőségét.

Nos, az egyetemet én nem Pesten, az Eötvös Collegiumban kezdtem, mint két említett osztálytársam, hanem ide, Debrecenbe jöttem. Lehet talán, hogy ebben a régi vonzalom is közrejátszott, a szép emlékek; kiskoromban is meg-megnéztem a Debreceni Egyetemet, és mondanom sem kell, hogy imponált, félelemmel vegyes vonzalmat éreztem az Egyetem iránt. Aztán valóban sok jó tanárral ismerkedtem meg pályám során, sokaknak sokat köszönhetek, de itt ért a legdöntőbb élmény személyi szempontból. Egyik professzorom Szabó Árpád volt, aki lejárogatott Pestről, de nem kisebb buzgalommal adta le itt óráit, mint odafent Pesten, sőt nekem az a benyomásom, hogy itt talán még nagyobb energiával dolgozott. Na, elég az hozzá, hogy akkor határoztam el, hogy megtanulok görögül. Vonzódtam a görög iránt egyébként is. Utolsó, tehát nyolcadik gimnáziumi évemben már belekóstoltam, már megtanultam a betűket, és igazgatónk, Gaál László – később, pályája végén, utolsó éveiben itt, a Klasszika-filológia Tanszék vezető professzora volt – néhány diákjának, aki a költészeten keresztül az ókor iránt is érdeklődött, hajlandó volt hetente egyszer, igazgatói szobájában nem hivatalos görög órát tartani. Ezt a kialakuló vonzalmat Szabó Árpád lánggra lobbantotta, és szorgalmas hallgatója voltam. Ő is úgy vélte, hogy van talán valami fantázia bennem szakmailag. Kijelentette, hogy nekem fel kell vennem a görögöt. Mondtam, hogy nagyon helyes, Debrecenben azonban

akkor éppen leépítették a görögöt, majd a következő évben a latint is, és ez ugyan nem volt még publikus, de Szabó Árpád már tudta. Ő rábeszélte, hogy menjek fel a pesti egyetemre, sőt jelentkezzem az Eötvös Collegiumba. A Collegium viharos időket élt át, éppen az átalakítás folyt, nagyon erőszakos, durva eszközökkel.

- *Mikor volt ez? 1950-ben?*

- Nem, én 1947-ben kezdtem az egyetemet, és 1948-ban mentem fel Pestre, és kerültem az Eötvös Collegiumba, ahol két másik osztálytársam, és több más hallgató, akiknek ők már bekonferáltak, barátilag üdvözölt, úgyhogy könnyű volt beilleszkednem. Nehezebb volt a helyzet azokkal az új tanokkal, amelyeket hivatalból kellett tanulni. Na most a marxizmushoz való viszonyom nem volt egyértelmű. Nekünk ekkor az egyre hivatalosabb és egyre sztálinistábbá váló marxizmust tanították, még a minőségre sokat adó Eötvös Collegiumban is. Ugyanakkor én első éves koromban Szabó Árpádtól tanultam a marxizmust, akinek volt egy rövid, de intenzív szélsőbalos kora, ahol tőle a marxista ideológiát, hogy úgy mondjam magát Marxot, tudományos szinten lehetett tanulni. És egyébként is abban az időben, azokban az években a marxizmus sok esetben nem volt elválasztható a nyugati polgári tudománytól, történeti és filozófiai elméletektől, mert nem egyszer összekapcsolódóan, összekeveredetten jöttek, úgyhogy mi a nyugati elméleteket és a marxizmust (sajnos egyre inkább keleti formájában), mondhatnám együtt tanultuk. Úgyhogy aztán nagy élmény volt többek között Szabó Árpád politikai pálfordulása, kiábrándulása eszméiből; nagy élményeim közé tartozik, amikor ő nekünk, néhány tanítványának, akik az Eötvös Collegiumban hallgattuk óráit, beszélt erről teljes őszinteséggel, nyíltsággal. Helyzetét persze az nehezítette, hogy nemcsak nekünk beszélt erről nyíltan, hanem szélesebb körben is és egyre agresszívebben: olyan oroszlan természet volt nemcsak ereje, méltósága, de adott esetben vadsága is, ha szabad ezt a szót használnom elhunyt mesteremről. Imponáló, hatalmas egyéniség volt, óriási tudással, rendkívül éles elmével, és az új felfedezésekre nyitottan – vagy helyesebben ő hozta az új felfedezéseket, és mi boldogok voltunk, ha nyitottak lehettünk erre. Elég az hozzá, hogy itt ő fokozta a kedvemet a görög tanulmányozására, de igazában csak kevés szöveggel foglalkoztunk. A nagy tanulás az Eötvös Collegiumban következett be, egészen pontosan meg tudom mondani, hogy a görög tudásom nagyobb felét II. éves koromban második félévben szedtem be, akkor hárman voltunk Szabó Árpád görög óráin a Collegiumban, Vekerdi József, a nyelvész, Ritoók Zsigmond, klasszika filológus és szerénységem. Akkor elolvastuk többek közt – de ezt emelem ki, mert ez volt az alapszöveg – Homéros Odysseiáját, az egészet, jó adagokban. Hetente kétszer volt görög óránk, délután 3-6-ig kedden és pénteken, hogy pontos legyek. Szabó Árpád minden órára kiadott egy jókora penzumot, ha rövidebb volt az Odüsszeia következő éneke, akkor az egészet, ha hosszabb, akkor kegyes volt és csak a felét adta fel egyszerre. Az órákat megelőző éjszaka ott üldögtünk a könyvtárban és szótáraztunk, ugyanis Szabó Árpád irgalmatlanul, teljesen alapfokon kikérdezett minden szót, és habár Homéros igazában nyelvtanilag nem nehéz, a szóanyaga óriási. Szóval kínlódtunk, magoltunk és Árpád kegyetlenül kivesézett bennünket, ez volt az első óra: szókérdezés, nyelvtan kérdezés, fordítás. Mondhatnám a három órából ez volt a pokol. Utána jött a purgatórium, amikor már nemcsak fordított velünk, hanem filológiai szárnypróbálgatások következtek, interpretálnunk is kellett az elolvasott és lefordított szöveget, különböző szempontokból, hát nagyokat bakiztunk, de tanultuk az önállóságot, és egy ilyen mester vezetése alatt ez jól is esett az embernek. Úgyhogy bár sokat kínlódtunk, mégis vártuk és boldogok voltunk ezektől az óráktól. A harmadik óra volt a pokol és a purgatórium után a paradicsom, amikor már nem nekünk kellett beszélni, hanem Szabó Árpád interpretálta azt a szöveget, amit mi többé-kevésbé gyatrán lefordítottunk és értelmeztünk. Így mi közvetlen tanúi és részesei, talán alacsony fokon, de aktív részesei voltunk az ő Homéros-könyve megszületésének, amely

azokban az években szenzáció volt: felüdülés a korszak könyvtermésében, de azt kell mondanom, hogy úgy, élőszóban hallani őt még szebb volt, mint a különben nagyon szép könyv.

Szóval így jutottam el én a görög tanulmányozásához. Ne legyek persze egyoldalú, mások is segítettek, így Moravcsik professzor, aki igazán atyailag bánt velem, és tanított bennünket, aztán Gyóni Mátyás, korán meghalt, kitűnő bizantinológusunk, aki nyelvgyakorlatokkal növelte tudásunkat, vagy Trencsényi-Waldapfel Imre, aki sajnos legrosszabb korszakában tanított bennünket, amikor feljött Szegedről. Én ifjabb koromban Trencsényi-Waldapfelt ismeretlenül is egyik mesteremnek tekintetem, akinek fordításait, és itt-ott hozzám középiskolás koromban eljutó cikkeit őszinte csodálattal olvastam, mint nagy ókortudóst és humanistát becsültem. A marxizmus, érdekes módon, az ókorkutatók mindegyikének használt egy kicsit. Persze igazán azután, miután túlnőttek rajta, de döntően pozitív hatás volt, bármilyen különlegesnek látszik ez a mából visszatekintve, egyedül Trencsényi-Waldapfel volt az, akinek ez a hatás nem tett jót tudományos munkájában. De ne legyek igazságtalan, élete utolsó évében ő is visszatért a tudományhoz, visszatálalt saját igazi tudós egyéniségéhez, a marxizmusból csak a társadalomtudományi szemlélet, a nyugati tudománnyal egyébként megegyező elemeit tartotta meg. Ő is élmény volt pozitív és negatív hatásaival egyaránt. Lehetne beszélni Marót Károlyról és még sokakról, Borzsák István professzorról, aki latin tanárom volt, Harmatta Jánosról, aki nemrégiben halt meg, és ugyancsak az Eötvös Collegiumban tartott latin és görög szövegolvasást nekünk. Úgyhogy, bár mi egy nagyon szomorú és viharos korszakot éltünk meg az Eötvös Collegiumban, amely harmadéves korunk végén az Eötvös Collegium felosztatásával lezárult, de a Collegium még így haldoklásában is fényt sugárzott, és annyit kaptunk szellemi kincsekben, hogy azt nehéz lenne felsorolni. A Collegiumban és még az egyetemen is az a szerencsénk volt, hogy akármilyen rossz korszakot éltünk meg, nagyon jó tanáraink voltak, és ez nagy ellensúlyt jelentett a különböző szakmai, anyagi sanyarúságokhoz viszonyítva is, amelyekben volt részünk különböző formákban.

- *A marxizmus melyik része tett jót?*

- Kissé leegyszerűsítve úgy mondhatnám, hogy az erőteljes társadalomtudományi szemlélet, a gazdasági tényezők bekalkulálása a dolgok magyarázatába, persze nem azzal a túlzó és egyoldalú módszerrel, ahogy az egyre inkább kötelezővé lett, de önmagában ez gazdagította a magyar tudományt, ahol ugyan voltak, akik teljesértékűen hozták már a marxizmus előtt is ezt a szemléletet, de igazában a magyar tudomány egésze nem ilyen volt. És itt a marxizmusnak ezt a hatását erőteljesen gazdagította, hogy a nyugati polgári történettudomány, főleg a szociológiai jellegű irányzatok ugyancsak egyszerre áramlottak be, sokkal nagyobb mértékben, mint azelőtt, a háború előtt ez megtörténhetett. Úgyhogy számunkra tulajdonképpen az erőteljes pozitív hatást nem utolsósorban az jelentette, hogy egyszerre kaptuk a nyugatról, ami a legjobb és keletről is ami részben használható volt.

- *Az Eötvös Collegium bezárása után akkor egyszerűen ELTÉ-s diák lettél?*

- Igen. A Collegium bezárása katasztrófa volt számunkra, és széles körök is így értékelték, azonban erről akkoriban nagyobb nyilvánosság előtt nem nagyon volt alkalmunk és lehetőségünk beszélni, tudomásul vettük, mint sok más sorscsapást, amit a háború alatt, után és ekkor az 50-es évek elején elszenvedtünk. Az volt a szerencse, hogy az Egyetemen az ókorkutatásban a többség Eötvös Collegista volt. Minket úgy tartottak számon, és úgy kezeltek, ha nem is kivételezve, mint akikre számítanak, és akiken, ha lehet, segítenek. Úgyhogy én negyedéves koromban demonstrátor voltam, és utána tanársegédként, majd adjunktusként bent dolgoztam az egyetemen, Moravcsik, Marót Károly, majd Borzsák

professzorok mellett. Egészen 56-ig, amikor ugye 57-ben először a nagyok, mint Szabó Árpád és Borzsák professzor kényszerültek gyors távozásra, majd a következő évben a második vonalat, az ifjabbakat is kirakták.

- *Mielőtt kiraktak az egyetemről, Te nagyon komolyan foglalkoztál már Aisóposszal.*

- Igen.

- *Miért Aisópos? Hogy jutott az eszedbe ilyen körülmények között, hogy pont egy görög meseíróvá válasszál ki érdeklődésed céljaként?*

- Itt fel van adva a válaszlehetőség, hogy a meseíró nagyon erős társadalmi kritikát is gyakorolt a hatalmasokkal stb. stb. szemben. Hogy itt a szakmaibb mozzanatokra utaljak, a régi erős irodalmi, görög irodalmi érdeklődésem és a társadalomtörténeti érdeklődés, és az, hogy elsősorban a görög archaikus korról foglalkozgattam, ezt a témát önként kínálta, hisz bár Aisóposról és meseiről általában vagy csak szórakoztatóként nyilatkoztak, vagy pedig mintegy visszavetítve a phaedrusi mesék beállítottságát, a rejtett, titkos, félénk kritika megszólalását vélték felfedezni ebben. Közelebről nézve azért világossá vált, hogy az aisóposi mesékben, pláne azokban, amelyek nagy valószínűséggel törzsanyagnak tekinthetők, tehát biztosan az archaikus görög korból származnak, ott is megvan a társadalomkritika, de nyílt, nem egyszer agresszíven támadó, és egyben hogy úgy mondjam, a nép kritikája szólal meg, ha szabad ilyen vulgárisan kifejezni magam. Akkoriban, amikor írtam a szakdolgozatomat, ezt ilyen vulgárisan fejeztem ki, és ezzel tulajdonképpen a hivatalosság előtt is bizonyos sikert arattam; professzoraim: Marót, Moravcsik pedig értékelték azt, hogy filológiaiilag tisztességesen átdolgoztam ezeket a kis meséket, előtörténetüket, megjelenésüket különböző írók idézeteiben, amivel persze azt igyekeztem bizonyítani, hogy nem a késő hellenisztikus vagy római korban írták ezeket a meséket, akkor csak, mint mindent, átátfogalmazták. Ez a maga nemében egy kezdőtől – úgy értékelték – komoly filológiai, irodalmi és társadalomtörténeti próbálkozás volt, úgyhogy ez, mit mondjak, szakmailag számított, és mivel bármennyire csodáltam Szabó Árpádot, erőteljes politikai ütközéseiben nem követtem, – az nem is lett volna olyan jó, ha egy kezdő, éppen most végző fiatalember nagyon ugrál. Annak azonnal következményei lettek volna. Nemcsak egy súlyos háttérbe szorítás, mint Szabó Árpádnál, hanem egyebek is. Olyan helyzetben, amikor már tanítanom kellett, mert az az igazság, hogy már negyedéves koromban kellett órákat tartanom, utána meg ahogy végeztem, sok órát sóztak a nyakamba, és érdekes módon elsősorban történelem órákat kellett tartanom.

- *Elég híres hallgatóid is voltak, ha jól emlékszem ... vagy hírhedtek?*

- Mondhatnám, mert akkoriban, éppen amikor én kezdtem 51-ben és 52-ben volt egy párhatározat, amely bizonyos kategóriáknak elrendelte, hogy szerezzenek egyetemi képesítést. Hát voltak gyöngéd, irodalom iránt érdeklődők, azok máshova mentek, hozzám azonban a történelem szakosokat osztották be, vagy engem beosztottak egy bizonyos évfolyamhoz. Ez a teljes évfolyam kb. 100 emberből állt, négy csoportra, négy szemináriumra voltak osztva, és külön-külön is kellett velük foglalkozni. Szerencsére az előadást az ókor egész történetéből az összességnek kellett tartanom. Voltak ártalmatlanabb társaságok. Az egyik csoport csupa újságíróból állt, mások olyan békésebb pártfunkcionáriusok voltak. De a legnevezetesebb csoportom az volt, amely ávos tisztekből állt. Csak egyet emelek ki közülük: Farkas Vladimír nevét talán hallották, nos hát „kedvenc” tanítványaim közé tartozott ez a köpcös fiatalember. Legyek annyira tárgyilagos, abban a szörnyűséges mezőnyben a

legszorgalmasabbak, vagy legalábbis a legjobban produkálók közt szerepelt ő. Hát az ember, ugye, elnéző volt és nem buktatott, vagy csak, ha nagyon muszáj volt, nagy megfontolások után, mintegy keresve a pártigazolást: elvtársak mi igazán mindent megtettünk, de tudja, hogy ez a párthatározat elrendeli, hogy aki nem tudja meg ezt produkálni az anyag elvégzéséből, sajnos annak elégtelent kell adnom. Ilyenkor csak ez segített, arra hivatkozni, hogy a párt rendelkezéseit teljesítjük, amikor egy teljesen buta szegénykét megérdemelten, de megbuktatunk. Igen ám, de a hölgy elég jó pártbeosztásban volt, a férje még magasabb pártbeosztásban, szerencsére a férj is párthű ember volt, és ott vigasztalta a zokogó asszonykát, hogy hát be kell látni, így van, majd legközelebb jobban felkészülsz. Szóval ilyen érzékeny jelenetek nap mint nap voltak. Hát igen, nem volt az olyan érdektelen, amikor a kollokvium előtt ez a csoport kollektív felkészülést tartott, és felkértek, hogy tartsak még egy-két pótelőadást nekik. Nem tudom, nem untatom-e ezekkel a kis múltbeli életképekkel a hallgatóságot, amelyeknek a történettudományhoz csak nagyon távolról van közük...

- ... *annál érdekesebb...*

- ... az újkori történelemhez azért van. Nos, mondták, majd autót küldünk Sarkady elvtárs, üljön be nyugodtan, majd elvisszük...

- *Ez az ávó részéről nem volt a legvonzóbb ajánlat.*

- Emlékszem, amikor Szilágyi János Györgyhöz, mindkettőnk egyik tisztelt mesteréhez vittem múzeumlátogatóba ugyanezt a csoportot, és a Szépművészeti Múzeum oldalsó bejáratánál fogadott bennünket Szilágyi, még az ő erős idegzete és sztoikus, filozofikus nyugalma is kissé megrezdültni látszott, amikor ez a díszes társaság bevonult.

- *Egyenruhában?*

- Az egyik, aki elkésett, az úgy, egyébként el volt rendelve, hogy civilben kell járniuk, ha az egyetemre jönnek. Na, viszont, amikor engem meghívtak, hogy tartsak már egy ilyen pótfejtágtítót nekik, akkor bevágtam magam az autóba, és egy morc sofőr vezetett, aki feltehetően másokat is vitt, és nem mindig oda, ahová engem. Dobogókön volt akkor egy állami üdülő, ezek a fickók ott pihenték ki mesterségük fáradalmait, és ott kellett magyaráznom nekik. Nagyon kellemes volt ott, ilyen épületen belüli meleg fürdő, meg minden egyebek, aztán ebéd, rakott krumpli, na most, abban valódi és jó kolbász volt, és nem gazarolos – ez egy rovarirtó volt – krumpli, amit akkoriban hosszabb idő óta nem ettem, tekintve, hogy akkor az egyetemi menzán kosztoltam. Úgyhogy ebből a szempontból ez egy felüdítő mozzanat volt kirándulásomban, amelyet így a magasabb politikai és állami szférákba volt alkalmam tenni. Hát szóval kedélyes fickók voltak, de az ember jól tudta, hogy kik, ami ennek a kedélyes találkozásnak nagyon sajátos vetületet adott. De megúsztam, az autó az egyetemhez hozott vissza, nem pedig máshova. Nézzék, ez persze sok mindenben tanította az embert, bizonyos rugalmasság a túléléshez elkerülhetetlen volt, és az, hogy az ember előadta az ókortörténetet, még ha kissé egyoldalú célzatossággal, ami kötelező volt, és hát ad usum Delphini, a gyengébb elmék számára egyszerűsítve, azért ez mégis adott bizonyos pedagógiai tapasztalatot. Hogy az embernek már hallgató korától kezdve tömegek számára kellett előadni, és ilyenkor kisebb csoportokban seminarizálni, az jelentett egy bizonyos edzést. Aztán 53-54-ben enyhült a helyzet, még a levelező hallgatók is valahogy „szakmaibbak” lettek. Egyébként én azért kerültem olyan korán a levelező hallgatók okításába, mert előzőleg Szabó Árpád kezdte velük, de kölcsönösen nem bírták ki egymást. Árpád súlyosan megbetegedett, némelyek szerint ez szerencséje volt, mert így megúszott bizonyos dolgokat.

Mi aggódva követtük pályáját, de hát megúsza, egész addig, amíg kezdtünk egyre szabadabbak lenni. Ezekben az években készítettük el Ritoók Zsigmonddal az aristotelési „Athéni állam” első magyar fordítását és történeti kommentárját. A keretek, a falak tágultak egy kicsit és 56-ban hirtelen leomlottak, bár amint kiderült, csak a helyi falak. Nos elég az hozzá, bár nekem különösebb vezető szerepem nem volt, de az oktatók forradalmi bizottságába bevásztottak, és ez elég volt aztán arra, hogy a második tisztogatással kirakjanak engem is. Vigasztalódtam, hogy olyan derék emberek, mint Ritoók Zsigmond, Szepessy Tibor és más szaktársak is kimentek, és különben is ez az egyetem már nem volt olyan igazi, ahonnan Szabó Árpádot kirakták már az előző évben. Persze némelyek azt mondták utána, hogy hát én magam kerestem a bajt, mert nem elégedtem meg azzal, hogy forradalmi bizottsági tag voltam, hanem 57-ben megjelentettem egy tanulmányt. A Bölcsészkar Annalese akkor indult meg, akkor jött az első kötet, aztán némi szünet következett utána. Nos egy ilyen hangulatos címmel adtam be a nyomdába kis tanulmányomat, hogy „A görög rabszolgatartó társadalom kialakulásának kérdéséhez”. No most, akik tudománytörténettel foglalkoznak maguk közül, azok tudják, hogy a rabszolgatartás, és a rabszolgatartó társadalom kérdése az egy harci, ideológiai kérdés volt abban az időben. Leegyszerűsítve: a hithű marxisták állították, hogy az ókor rabszolgatartó társadalom, de abban a formában a munkát csupán vagy nagyrészt a rabszolgák végezték, az egész társadalmi szerkezet rabszolgákból és rabszolgatartókból állt. Nos, ez a sztálini leegyszerűsítés többé-kevésbé kötelező lett, de hát amikor lefordítottak egyes szovjet tankönyveket, kínos volt olvasni, hogy hogyan kínlódnak ezek a szakmailag művelt, olykor kiváló szakemberek, hogy az előírt ideológiai keretekbe belegyömöszöljék a tényleges anyagot. Teljesen más dolog az persze, hogy a rabszolgatartás valóban az antikvitás egyik legfontosabb gazdasági, társadalmi alkotóeleme, de sok egyéb is van, és hogy hogyan illeszkedik bele, az valóban egy bonyolult kérdés. Elég az hozzá, hogy én megengedtem magamnak, hogy a szovjet könyvek bírálatával egybekötve adjak egy – a dogmától némileg eltérő – képet a görög társadalom kialakulásáról. Abban, mondjuk, voltak olyan pozitívumok, hogy a neolitikumot meg a bronzkort, amely korszakok igazában nem illeszkedtek bele egy szerves történeti fejlődési folyamatba, igyekeztem beleilleszteni, és mint egy valóban értelmes fejlődési folyamatot ábrázolni. Ez, mondhatnám a nemzetközi tudományban sem volt még egy abszolút kidolgozott feladat. Persze e meglehetősen helyi, és a körülmények következtében még helyibbé vált orgánumban, mint a pesti egyetem Annalese, nem olvasták el, talán jobb is, mert annyira sajtóhibás közleményt keveset láttam, mint ahogyan akkor ezt megcsinálták. Arra azért sikerült rámutatni, hogy a rabszolgatartás az csak egyik elem, fontos elem persze, és sokkal bonyolultabb a kép, mint amit szoktak adni a szovjet könyvekben.

- Ezt hogyan olvasták a fejedre?

- Hát úgy, hogy antimarxista – megjegyzem teljes mértékben a marxizmus ideológiai keretei közt mozogtam, úgyhogy utólag, ha valaki ezt elolvassa, harsány kacajra fakad, hogy ezt egy marxizmus- és pártellenes támadásként értékelték.

- Az egyetemről mindenesetre kirúgtak.

- Ki, így van. Az a vicc, hogy minket a második menetben, Ritoókot és engem már nem „kirúgtak”. Ez a nagy tisztesség csak az igazi fejeknek, tehát Szabó Árpádnak, Borzsáknak, a professzoroknak járt ki. Minket udvariasan kitessekeltek, tehát jogorvoslatra sem volt lehetőségünk, vagy hogy legalább tiltakozzunk. Leépítés volt, az egyetem anyagi helyzetére hivatkozva. Megnyugtatóként közölték, hogy a kultuskormányzat emelni akarja a középiskolák színvonalát, és ezért a legjobb ifjú egyetemi oktatókból válogatva küldi ki a

tanárokat, hogy munkájukkal gazdagítsák ezeket az intézményeket. Hát én nem akartam gazdagítani őket. Egy darabig állástalanul lézengtem, de hát abból sem nagyon lehetett megélni, meg a különböző idénymunkákból sem, így aztán ráfanyalodtam a középiskolára, és hat évig középiskolai tanárkodtam. Nos, ami azt illeti, nem volt rossz, úgy értem, hogy emberileg, sok jó barátom volt a kollégák közt, megértettük egymást. A gyerekekkel kicsit nehezebb volt a dolog. Én teljesen megszoktam, hogy csak felnőtteket, legrosszabb esetben velem egykorú, vagy csak egy-két évvel fiatalabb embereket tanítok, és hát a gyerekek, akár kislányok, akár kislányok, nehezen voltak kezelhetők. Tulajdonképpen jóban voltunk, de arra rájöttek, hogy én nem nagyon tudom, hogyan kell bánni velük. Aztán, már magasabb tanerők és felügyelők is megbotránkoztak a módszereimen. Egyszer éppen jó hangulatban voltam, és magyaráztam a tanári asztalon ülve, és az igazgató bejött és elszörnyedt a fegyelem züllesztésének ilyen szomorú esetén.

- És latint tanítottál?

- Azt is.

- És még mit?

- Pechem volt, magyart.

- Egy évet végeztél magyar szakon?

- Sőt két évet, még alapvizsgám is volt, és ezt nem titkoltam el, ezért erre rám szóztak különböző, többnyire nem túl erős osztályokat, hogy tanítsam őket magyarra.

- Ez melyik iskola volt?

- Pesterzsébeten volt egy, akkor Bagi Ilonáról elnevezett leánygimnázium. Előzőleg meg a XII. kerületben a Kis János altábornagy úton volt egy komplexum, Pedagógiai Főiskola gyakorló iskolával, először odakerültem, azonban az év végére az intézmény összeomlott, feloszlatták, egy rosszmájú barátom megjegyezte, hogy engem már nem bírt ki. Onnan kerültem aztán Pesterzsébetre. Kiderült, hogy az egyik igazgatóhelyettes egy volt egyetemi hallgatóm. Nos ez a hölgy rávett arra, hogy menjek hozzájuk, és azt is megígérte, hogy taníthatok latint, amennyit akarok. Hát az nem volt sok. Na, elég az hozzá, hogy azért egy mentőövem maradt. Még bukásom előtt megszereztem az aspirantúra jogot, csak olyan, hogy is mondjam, a szabályos formán kívüli aspirantúra volt, nem kaptam kedvezményeket, de megkaptam a jogot, hogy levizsgázzak, és beadjak egy kandidátusi disszertációt. Ezt aztán nagy nehezen megcsináltam az iskolától ellopott óráimon.

- Ez melyik volt?

- Az athéni állam kialakulásának kezdete.

- Tehát itt kezdődött a Théseus iránti érdeklődésed.

- Igen, igen. Persze közben mással is foglalkoztam. Lefordítottam Aisópos meséit és Aristotelész Poétikáját. Aztán tudománynépszerűsítés; foglalkoztam azokkal a témákkal, amelyekből „A görög kultúra aranykora” egyes fejezetei kinőttek. No elég az hozzá, hogy 64-ben, megvédtem a disszertációm. Borzsák professzort, volt pesti főnökömet már két évvel

előbb rehabilitálták, és idehozták Debrecenbe a Klasszika-filológia Tanszék élére. Minő szerencse. Éppen 64-ben ürült meg Borzsák mellett egy állás, Moravcsik Editkének a helye, aki disszidált a bátyja után nyugatra, és Borzsáknak gyorsan kellett egy ember, mert a Moravcsik család őt erről nem tájékoztatta előre. Visszaemlékezett arra, hogy én már évekkor ezelőtt dolgoztam mellette a pesti egyetemen, és felszólított, hogy ha van kedvem, akkor jöjjenek ide mellé.

- *És ott hagyta a Bagi Ilonát emiatt?*

- Ott hagytam, ott hagytam. Nem riasztott vissza az sem, hogy Borzsák, mint a főnököm igazából nem lehetett velem teljesen megelégedve, mert, hogy is mondjam, az adminisztratív ügyek intézésében soha sem tanúsítottam kellő buzgalmat és pontosságot, ez mindig gyenge oldalam volt és maradt. De hát szüksége volt valakire, akkor lettem kandidátus, ezzel formálisan minősített, ez jó pontnak számított.

- *Akkor docensként kerültél ide? Mert hiszen adjunktusként rúgtak ki.*

- Adjunktus lettem tíz évvel első adjunktusi kinevezésem után, ismét megkaptam, és a következő évben előléptettek docensnek.

- *Akkor volt egyáltalán ókortörténet Debrecenben?*

- Igen, pár évvel azelőtt állították vissza, és Maróti Egon római történelem kutató, régi pesti kollégám, akivel együtt voltunk latin szakosok, jött ide és rábízták az ókortörténeti tanszéket. 1965-ben viszont – különböző dolgok miatt – távoznia kellett és visszament Pestre, aztán pedig Szegedre. Elég az hozzá, hogy akkor – ókortörténészre lévén szükség – áttettek oda, Maróti helyére. Hárman voltunk ott, én mint docens és két adjunktus, én a görögöt, ők ketten a római történelmet kutatták.

- *Ki volt az, Balla Lajos?*

- Balla Lajos és Havas László. Havas professzort a hallgatóság is ismeri, szegény Balla már évekkor ezelőtt meghalt. Elég az hozzá, hogy akkor olyanok voltak a viszonyok, hogy a görög és a római történelem mellett azért az őstörténetet és a keletet is le kellett adnunk, ahogy tudtuk. Számunkra mindenesetre hasznos volt, hogy sokat kellett foglalkoznunk szűkebb szakmánkon kívüli területekkel is. Hogy a hallgatók mit kaptak ebből? Azért egy főiskolai szinten talán le tudtuk adni ezeket az anyagokat is. Elég az hozzá, hogy Maróti távozása után átmenetileg megszűnt az ókortörténet önállósága, úgy hogy néhány évig alá voltunk rendelve az egyetemes történeti tanszéknek, szerencsére annak akkori vezetője, Tokodi Gyula nagyon liberálisan kezelte a kérdést, és mondta, hogy csináljátok, ahogy akarjátok. 1969-ben aztán visszaállították a szervezeti önállóságot, és akkor engem bíztak meg tanszékvezetéssel, amit aztán itt 1987-ig csináltam. Amikor a pesti tanszék szomorú halálesetek miatt úgy megürült, hogy ott helyben már nem tudtak utódot találni, vagy a lehetséges utódok valahogy úgy kiegyensúlyozták egymás pozícióit, hogy egyikük sem kapta meg, 87-ben felhelyezték oda. Ott 95-ig vezettem a tanszéket, amikor is elértem a korhatárt, és 97-ben nyugdíjba mentem. Persze valamicskét még oktatok ott is, sőt, amíg az utazás nem vált nagyon nehézre számomra, addig tartottam azért a kapcsolatokat a debreceni tanszékkel is, egy-egy órát megtartottam.

- *Aisópos és Aristotelész után hogyan jutott eszedbe az ókori naptár-rendszerekkel*

foglalkozni, ami, hogy is mondjam, nem tűnik hálás feladatnak, és erről egy sor tanulmányod, sőt később egy tanulmányköteted jelent meg, és maga a név is, hogy heortológia, kívülről számára ijesztően hangzik. Tehát hogyan történt ez?

- Olyan szépen hangzik – görögül van. Elég bonyolult, vagy nem olyan egyszerűen érthető, mert a heortológia egyrészt a vallástörténetnek, másrészt az időszámítás történetének központi fontosságú része. Az ünnepek utóvégre a görög és általában a régi vallások rendkívül fontos részét képezik. Mit mondjak, mindig minden vallásnak. Na most a görög ünneptörténet azért is érdekes, mert a görög naptárrendszerek az ünnepeken alapulnak, és nemcsak magukban foglalják az ünnepeket, hanem azokra épülnek. Nekem igazában az tűnt fel, amit már régebben is megállapítottak, de nem törődtek ezzel az egyszerű ténnyel, hogy a görög naptárrendszerek, naptár csoportok, általában egy-egy nagyobb törzs sajátosságai, az iónoknak, dóroknak, aioloknak más-más ünnep és naptárrendszerük van. Kérdés, hogy mikor alakult ki ez a naptárrendszer, és főleg az alapjául szolgáló ünnepek rendszere, mikor vált ez az egyes nagy törzsek központi szellemi kincsévé, ha szabad így kifejeznem. Rájöttem arra, hogy ez a görög őstörténet, vagy koratörténet egyes mozgásait, változásait jobban tükrözi, mint ahogy eddig tudták és gondolták. Elkezdttem kutatni ezt a témát, és valóban a debreceni ókortudományi aktában jó néhány cikkem jelent meg erről, amelyek most néhány évvel ezelőtt – Németh György kollégám segítségével és indíttatására – kötetben is megjelentek. Azt látom, hogy azok a történeti következtetések, amelyeket ebből próbáltam levonni, nem rendülnek meg bizonyos mértékű anyagbővülés következtében sem. Nemrégiben nagy tanulsággal olvastam egy Catherine Trümpy nevű svájci tudós hölgy művét, aki egy szép kötetet írt, tulajdonképpen nem is a heortológia egészéről, hanem annak sajátos szeletéről, a naptárrendszereken belül a hónapokról. Tudniillik a hónapok elnevezése hordozza az ünnepneveket, szinte mindenütt, kivétel nélkül, ez teszi kutathatóvá tulajdonképpen az őstörténet számára is ezt az anyagot. Nos, hát a szorgalomnak és alaposágnak mesterműve az a könyv, ugyanakkor megnyugtató volt számomra, hogy sokkal többet ő sem hoz ki történeti vonatkozásban ebből, mint amit én annak idején már megírtam. Persze ami a naptáranyagot illeti, az kétségtelen, hogy sokkal szilárdabb ez a feldolgozás, mint amit az egész előző század, és annak legkiválóbb szakemberei is csináltak, úgy hogy szerintem ez a mű egy új korszakot nyit meg a naptártörténetben, szilárd alapja lesz a további kutatásoknak. Ezekben a kutatásokban – azt hiszem – már csak kismértékben veszek részt, de valamennyire hozzájárultam én is. Az említett svájci könyv gyakran hivatkozik rám, hol helyeslően, hol vitatkozva, sőt korrigálva, de hát ez már a tudományos művek sorsa.

- Mit tanácsolsz azoknak, akik ma határozzák el, hogy az ókorral szeretnének foglalkozni? Milyen útravalót tudnál adni Te, aki eléggé zaklatott évtizedeken keresztül tudtad megtartani, és megőrizni ezt a szakmát és tudományt, mire számíthatnak, és mire készüljenek fel, és egyáltalán érdemes-e még ezzel foglalkozni?

- Ez utóbbi kérdésre csak teljesen elfogult és szubjektív feleletet adhatok: – Mi az hogy! Ami viszont azt illeti, hogy ez az érdemesség anyagi javakat jelent-e, hát ebben kételkedem. Ami viszont a múlt tanulságait illeti, tény és való, hogy mi a középiskolában, ha éppen volt kedvünk hozzá, jobban felkészülhettünk. Ugyanakkor mindazt, amit megtanultunk a középiskolában, azt ma is meg lehet tanulni iskolában és iskolán kívül, esetleg késve is. Hát én a görögöt kapkodva, egyetemista koromban, és a legnagyobb részét egy fél év alatt tanultam meg, ezt bárki megcsinálhatja, akinek van kedve hozzá és egy kis szorgalmat gyűjt, vagy rászorítják a szorgalomra. Ami pedig a további jövőt illeti, én azt mondom, hogy nagyobb viharokat is láttunk, ahogy az Aeneisben olvassuk. Elég az hozzá, hogy azért Magukat már nem fenyegetik olyan külső veszélyek, mint minket, és ez sokat megér. Nincs

garancia rá, de én bízom benne, hogy Maguk többségükben nemcsak meg fogják úszni, de jól fognak szerepelni az életben, én legalábbis ezt kívánom.

A beszélgetést Németh György készítette a debreceni Hatvani István Szakkollégiumban, lejegyezte Szabó Éva.

UTÁNPÓTLÁS

E rovatunkban egy PhD disszertáció téziseit közöljük.

Gloviczky Zoltán

Művész és művészet Ovidius életművében

Doktori értekezés tézisei*

Létezik-e Publius Ovidius Naso, a költő – akár emlékezetünkben, akár magában a római költészet valóságában, vagy engednünk kell a több évszázados készítésnek és művek, korszakok, hangulatok, vélt vagy valós költői szándékok laza összefoglalásaként értelmezzük Ovidius nevét? Elődeink róla alkotott képe ötféle toposzban kristályosult.

Az első a mindenkori olvasók Ovidiusa. Vagy az erotikus költő, vagy a mitológiai ismeretek míves tárháza. A kettő között nemcsak olvasók, de befogadói korszakok is váltogattak. Hol trubadúrok szerelmes sorainak, hol a chartres-i székesegyház kapuját díszítő vízőzön-jelenetnek a példája, de másnak – *mutatis mutandis* – nemigen. Esetleg késői művész utódok fedezik fel alakjában a száműzött költő archetipusát is.

A második az elmúlt korok Ovidius-kutatóié, így a nagynevű monográfusoké is, akik számára kivétel nélkül legalább háromféle Ovidius létezik és sosem egy. A szerelmek játszi költője, a *Metamorphoses* és a *Fasti* alkotója és a száműzött. A felosztás szempontjai természetesen változók, de szinte minden komolyabb róla szóló publikáció vagy e szerepek egyikét érinti vagy egyes, egymástól többé-kevésbé független fejezeteit alkotják ugyanezek. Ez az Ovidius költészetén belüli éles műfaji különbségtétel éppúgy Quintilianusnál jelenik meg először (aki csakis drámaíróként emelte ki őt), mint ahogy a harmadik toposz: az extravagáns, tehetségétől és – mondjuk ki – ízléstelenségétől sodort költő is a korai utókor terméke. A híres anekdota szerint pontosan tudta, mi az, ami kortársai ízlését sérti műveiben, de – ahogy Seneca fogalmaz – lelkierije nem volt hozzá, hogy megváltoztassa azokat.

A negyedik és ötödik toposz – legalábbis ma élő formája – viszonylag újabb keletű. Az egyik Ovidiust az aranykor hanyatlásának reprezentánsaként állítja be, amiben újabb szempont a költő életművének a barokkkal vagy manierizmussal való párhuzamba állítása, esetleg az ezüstkör kezdőakkordjaként való értelmezése. A másik a költő politikai ellenzékiisége.

Létezik-e mármost valamely megragadható költői egyéniség, egy megismerhető „*Poeta Naso*” e topikus képek mögött? Létezik-e és felderíthető-e valamely egységes vagy fejlődési folyamatban látható világkép vagy költői szándék a művek mögött, mely magyarázná vagy ellensúlyozná e művek zavarba ejtő műfaji, hangulati, tematikus sokféleségét? És végül a legfontosabb: van-e valami értelme ma, nekünk ezeket a kérdéseket feltenni?

A modern Ovidius-kutatás alapjait az elődök róla kialakult képét szintetizáló Edgar Martini, Walther Kraus, Hermann Fränkel és L.P. Wilkinson mellett a költő születésének bimilléniumára kiadott tanulmánykötetek vetették meg. W. Kraus és E. Martini adatszerűen – mindmáig viszonyítási pontként – rögzítették az Ovidiusról szerezhető ismereteket, míg L.P. Wilkinson és H. Fränkel az angolszász és a német filológia hagyományainak megfelelő hangvételben mutatták be részletesebben az életművet, egyúttal annak világirodalmi helyét is kijelölve. Megállapításaik mára irodalomtörténeti közhelyekké váltak – e kifejezés minden értelmében. Az említett tanulmánykötetek nyomán felvirágzó részletkutatások ugyanis az évtizedek során lebontották a régit, s részeiben már újraépítették korunk Ovidius-képét. E

* ELTE Ókortudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Borzsák István akadémikus.

kutatási hullám ugyanakkor sokáig nem volt képes szabadulni az 1950-es évek témáitól és kérdéseitől. Szinte bármely később megjelent tanulmánygyűjtemény vagy monográfia művek vagy műcsoportok szerint tagolódik, ezen belül pedig a történeti-tematikus, esetleg műfaji elemzése a főszerep, kiegészülve nyelvi, verstani, szövegkritikai, kronológiai vizsgálatokkal s egyes művek szerzőségének vitáival. Számos alapkutatási irányt zárt le vagy legalábbis összegzett Ovidius műveinek szokatlanul széles körben elfogadott mértékadó kiadásainak, még inkább monumentális kommentárjainak megjelenése.

A megközelítés döntően új szempontjairól az 1980-as évek végétől beszélhetünk, ám a szakirodalom robbanásszerű mennyiségi növekedése miatt ezek is szinte csak az elmúlt években kristályosultak ki. Ma már az Ovidius-irodalom legfrissebb produkcióit elemző művek is bibliográfiába rendezhetők. Az egyik ilyen áttekintés szerzője, M. von Albrecht – valójában a *Metamorphoses*-re koncentrálna – a kutatás öt jelenleg virágzó kérdéskörét emelte ki. Az augustusi politikával való kapcsolat problémáját, a költői életmű elsődleges történeti forrásként való felhasználását, a korstílus kérdését, a *Metamorphoses* szerkezetének elemzését valamint az utóélet vizsgálatát. Von Albrecht körképét az ezredforduló irodalmának ismeretében két újabb szállal egészíthetjük ki.

Az egyik a modern irodalomtudomány és a klasszika-filológia találkozása, ahol az új szempontú irodalmi megközelítések egyik gyakori tárgya az ovidiusi életmű. A másik az úgynevezett *poetológiai* vizsgálat, mely néhány megjelent kísérletében Ovidius költői világképét igyekszik rekonstruálni. Utóbbiakhoz kíván csatlakozni a jelen dolgozat is.

Bár a dolgozat módszerei közt a szövegkritikától az esztétikatörténeti szintetizálásig számtalan szempont és munkamódszer megjelenik, állításaink és az ezekből kirajzolódó kép elsősorban az ovidiusi szövegek nyelvi, stilisztikai és irodalmi elemzésén alapulnak. Mint a fentiekből is kitetszik, elemzésünk kezdetén félretettük az Ovidius-filológia hagyományos mű-csoportosítását és életmű-szakaszolását, s mindvégig szem előtt tartottuk azt a tényt, hogy a költő jelenlegi formájukban ismert művei mind negyven éves kora után láttak napvilágot, s nagy részük mintegy tíz év leforgása alatt, ráadásul bizonytalan kronológiai rendben született. Ugyanígy fenntartottuk azt a tételt is, hogy a művek mögött – elfogadva természetesen a költői fejlődés, az életrajzi szempontok és a műfaji-tematikus keretek fontosságát – egyazon költői világkép és személyiség áll. A dolgozat felépítése éppen ezért nem a megszokott kronológiai vagy egyéb rendet követi, hanem problémák köré csoportosul.

Az első vizsgált problémakör éppen az életmű egységének és a költői tudatosságnak a kérdése, melyet először kisebb – részben korábban is létező – szempontokkal próbálunk alátámasztani. Ovidiusnak az aranykori költészettel való kapcsolatát, allúziós technikáját és műfajait vizsgálva jutunk arra a megállapításra, hogy az életművet jellemző kétségtelen sokszínűség egy irodalomtörténeti-esztétikai korszakhatárt és a költő egyéniségét egyaránt jellemző aktív és tudatos *útkeresésből*, *kísérletezésből* fakad. E közös nevező egyúttal azonnal lehetőséget ad arra is, hogy vizsgálat tárgyává tegyük az életmű elfeledett vagy értéktelennek tartott darabjait, elsősorban a *Medicamina Faciei* és az *Ibist*, újabb értelmezési lehetőségeket is adva ezzel e műveknek. Noha a sokszínűségnek kimondott esztétikai fontosságát is tetten érhetjük Ovidius szövegeiben, a művek közösségét erősíti az ovidiusi humornak, az elődökkel való játéknak állandó és egyforma jelenléte, valamint a *művész és a művészet szerepének, feladatának és lehetőségeinek* folyamatos firtatása. E kérdésföltevés vizsgálata adja a dolgozat fő témáját.

Sorra vesszük a művész és a művészet ovidiusi allegóriáit. Ezek legteljesebb formájukban ugyan rendre a *Metamorphoses*-ben jelennek meg, ám mindenhol az életmű egészében vizsgáltuk őket. Apollo és a Múzsák, Icarus és Orpheus különböző művekben kapott szerepei

egymást nemcsak erősítik, de az egyes epizódok értelmezéséhez is döntően új adalékokkal szolgáltak. Icarus egyértelműen így válik – Daedalus mellett, sőt helyett – maga is művész-allegóriává, az *Ars Amatoria* és a *Metamorphoses* szövegének párhuzamos elemzésekor.

Apollo alakját, mely nemcsak az augustusi kultúrpolitika emblémája, de az aranykori költőknek is jól megrajzolt toposza, Ovidius az *Amores* első soraitól a Daphne-történetig folyamatosan detronizálja, végtelen iróniával fosztja meg minden átpolitizált vagy éppen költői példaképnek és vezetőnek járó tulajdonságától. Az istennek Marsyasszal és Pannal folytatott küzdelmében azután ezeken is túllépve súlyos kritikáját is adja az aranykor Apollójának, s ezzel akár magának a korszaknak is.

Calliope, Orpheus, Arachne és Pygmalion viszont ellenkezőleg: éppen az ovidiusi művészeszmény egyes aspektusait jelenítik meg. Utóbbi kettő esetén szerepeltetése korábban is elfogadott értelmezési lehetőség volt, a négy alak és mitológéma szerkezeti, tartalmi és szövegszerű kapcsolatai azonban számos új elemre hívták föl figyelmünket, melyek egyúttal megerősítik a művész-szerep problémájának elemi fontosságát a *Metamorphoses* egészében is. Ezt igyekszünk alátámasztani néhány – e témakörhöz ritkábban kapcsolt – történet rövid elemzésével (Deucalion és Pyrrha, Narcissus).

Ovidius kortársaitól és elődeitől szokatlan mértékben hivatkozik tényleges költő elődeire is. E hivatkozások vizsgálata azonban világossá teszi, hogy – akár a görög, akár a római irodalom esetében – az említés sokkal inkább szól az önmeghatározásról, egyfajta irodalmi kánonba való becsatlakozásról, mint konkrét közösségvállalásról, esetleg példaképek, eszmények lajstromozásáról.

Költőnknek a művésről és művészetről alkotott direkt állásfoglalásait keresve először bizonyos kulcsszavak, esztétikai alapfogalmak ovidiusi használatát kutattuk. Az *ars*, *cultus* és *natura* használata és jelentésköre koherens módon fordul el, sőt ellenkezik az aranykor ideáljával. A *cultus-incultus* fogalompár használata rávilágít, hogy Ovidiusnál a *cultus* nem valamiféle urbánus műviség terminusa, hanem éppen a kor tényleges Rómájának, vagyis a valóságnak a képe a közvetlen elődök hamis, fiktív *rusticitas*ának (az „*incultus*nak”) is bírálataként. Az ovidiusi *ars-natura* ellentétet a korábbi kutatók némelyike az esztétikatörténet nagy hagyományú *phantasia-mimésis* dilemmájára vetítette. Itt is sajátos jelentéssel kell azonban számolnunk. Ovidiusnál a művészet és a tágabb értelemben vett *ars* legmagasabb szintje nem a *natura* legyőzéséből fakad: nem a *phantasia* hagyományos esztétikai kategóriájának a *mimésisen* aratott győzelméről van szó. Nála az eszményi mű a valóság fölé emelkedik ugyan, de úgy alkot a természet szépségénél is kimagaslóbbat, hogy közben maga is *valósnak* tűnjék.

Az *ingenium* fogalmának körüljárása a Quintilianustól, Senecától már idézett, Ovidiusról szóló közhelyek árnyalását, cáfolatát segítette. A *vates*, *poeta* és *artifex* kifejezések vizsgálata egyrészt megerősítette, hogy Ovidius a költőnél-költészetnél tágabb, a mai értelemben is teljes művészetképben gondolkodik. A hagyományos *vates* kifejezést úgy használja önmagára, hogy párhuzamosan kigúnyolja és hitelteleníti elődei fogalomhasználatát.

A kulcsfogalmak vizsgálatát jellegzetes, témánk szempontjából kiemelten fontos szövegek elemzése követi. Ezen keresztül igyekszünk belátni, hogy amint a késői elégiák tematikus középpontja vitathatatlanul a költő és sorsa, nem kevésbé, legfeljebb másként témája ugyanez a kérdés az *Amorestől* kezdve valamennyi Ovidius műnek. A szövegek (döntően az *Amores* bevezető elégiái, a tanköltemények könyveinek bevezetői, a *Tristia* 2. könyve és az *Epistulae ex Ponto* egyes darabjai) nemcsak ezt az egységet mutatják, de kimutathatók bennük a mindvégig azonos problémák, kérdések – valamint az ezekre adott válaszok közös és az életrajz függvényében változó elemei. Az egyik legfontosabb ilyen elemmel külön fejezetben

is foglalkozunk.

Az alkotónak a közönséggel való viszonya meghatározó szempontja Ovidius költőképe. Ha a római – és általában a szóbeliségre épülő antik – irodalom történetét irodalomszociológiai szempontból, alkotó és közönség viszonyában vizsgáljuk, értelemszerűen mindvégig elevenebb kapcsolatot kell feltételeznünk költő és befogadó közt, mint bármikor a későbbi korokban. Az írásbeliség szélesebb elterjedése, s különösen a könyvkiadás Kr. u. I. századi hirtelen mennyiségi növekedése egyszerre okozhatta a szélesebb közönséggel való találkozást, s annak ellentétét is: az alkotó eltávolodását a befogadótól. Ovidius – ismereteink szerint megelőzve ezt a szociológiailag megfogható folyamatot – mérföldkővé lett az európai irodalom alkotó-befogadó párbeszédének történetében. Először adott helyt az általában vett „névtelen olvasóval” való nyílt párbeszédnek – sőt utóbbi újfajta referenciát képez alkotói tevékenységében. Ez a *kölcsönösség* teszi újszerűvé kortárs vagy a korábbi irodalomban is létező költői üzenetekhez, akár a *Carmen Saeculare* tényleges „nyilvánosságához” képest. E szempontunk nemcsak „kiderül” Ovidius műveiből, de egyúttal ismét hozzájárul azok értelmezéséhez – ezúttal elsősorban a száműzetés költészetében.

Ovidius művészetképe esztétikatörténeti vonatkozásait keresve négy irányba indulunk. A hellénisztikus – s még inkább a korábbi – *filozófia* és irodalomkritika elméleti hatását jelen esetben kizárhatjuk. A tágabb értelemben vett *hellénisztikus ízlés* (például a hellénisztikus irodalom követése) terén is a korábban feltételezettnél kevesebb kapcsolódási pontot látunk. Az *ezüstkori Róma* ízlését vizsgálva már több párhuzamot találhatunk, melyek néhol közelebb segítenek minket Ovidius egyes szövegeihez is. Ám végső megállapításunk szerint itt is inkább szándékbeli azonosságokról beszélhetünk, mintsem konkrét párhuzamokról, esetleg Ovidius ezüstkoriságáról. A *manierizmustól a posztmodernig* ugyanakkor számtalan esztétikatörténeti párhuzamát találjuk Ovidius költészetének és útkeresésének, melyek rávilágítanak annak időtlen elemeire, s egyúttal mai aktualitásaira is.

A dolgozat első függeléke a *Medicamina Faciei* szövegének részletesebb elemzése és kommentárja, melyre korábban is gyakran hivatkozunk, hiszen az Ovidius-szövegekről alkotott számos általános megállapításunk illusztrálását szolgálja.

A második függelék, a *Heroides* Sappho-levelének szövegkritikai-stilisztikai elemzése fordítva: a dolgozat eredményeit igyekszik kamatoztatni egy irodalomtörténeti dilemma eldöntésében.

Az értekezés főbb tézisei

1. Ovidius életművének hagyományosan éles történeti-műfaji tagolása mind irodalomtörténeti mind esztétikai szempontból indokolatlan.
2. Az életmű sokszínűsége mögött korszakok és adott műfajok sokfélesége helyett tudatos költői kísérletezés rejlik, mely szinte valamennyi korábbi formai-tartalmi keretet szétfeszíti.
3. E kísérletezés viszonyítási pontja a görög – elsősorban hellénisztikus – előképek helyett rendre a római, főként az aranykori irodalom.
4. Az útkeresés több ponton egybeesik az ezüstkori későbbi ízlésével, ám azzal nem azonosítható. Felismerhető benne azonban a mindenkor nagy művészettörténeti korszakokat követő művészi identitászavar és kísérletezéssel egybekötött művészi válság, mely ugyanakkor sajátosan új művészi minőséget is teremt. Így vonhatunk párhuzamot Ovidius művészete és a posztmodern között is.

5. Seneca, Quintilianus és az ezüstkori klasszicizmus toposzá vált Ovidius-képét nem mint a beavatott kortársak dokumentumát, hanem mint egy művészetétől teljesen idegen korszak egyszeri ítéletét erős kritikával kell fogadnunk, figyelembe véve e szövegek későbbi értelmezési tendenciáit is.

6. Ovidius művészi útkeresése mögött mindvégig jelen van a művész és a művészet lehetőségének, szerepkörének és feladatainak kutatása. Ez a kérdéskör ilyen módon az életmű egészének egyik legfontosabb kohéziós motívuma.

7. A „művész és művészet” fogalma Ovidiusnál válik a különféle művészeti ágakra egységesen és teljes értékben vonatkozó terminusokká.

8. Ovidius költészetképében az alkotó és a befogadó közötti párbeszéd különleges, minden korábbtól eltérő és meghatározó motívummá válik, ami egyúttal gazdagítja a művek értelmezési lehetőségeit is.

9. A *Metamorphoses* művész-ábrázolásai (beleértve Apollo és Icarus alakját) kiemelt szerkezeti és tartalmi szervezőelemei a műnek. Egyszerre tagadják – ezúttal allegorikusan – a római aranykor kultúrpolitikai és irodalmi eszményeit, s mutatnak új lehetőségek felé, egyúttal Ovidius művészetének különböző aspektusait jelenítve meg.

10. Az *ars*, *cultus* és *natura* fogalmak használata Ovidius sajátos esztétikai állásfoglalását tükrözik. A művészetet mindenkor a valósághoz méri, de a művészettől elvárja, hogy a valószerűség igényét fenntartva a ténylegesen létezőnél szebbet alkothasson.

11. Ovidius költő- és költészetképének elemei olyan, az életmű egészét jellemző egységet mutatnak, melyek hozzájárulhatnak egyes szövegek hitelességének megítéléséhez. Ezen szempontokat is figyelembe véve érvelünk az ovidiusi Sappho-levél hitele mellett.

12. Ovidius nagyságú és fontosságú költő esetében nem engedhető meg, hogy töredékeket, „kevésbé fontos”-nak ítélt műveket rendre kihagyjunk az életmű vizsgálatából. Dolgozatunk szempontjai ugyanakkor lehetőséget is adnak arra, hogy ezeket a szövegeket megfelelően beillesszük az életmű összefüggéseibe.

Fontosabb publikációk az értekezés témaköréből

Ovidius Cosmetes. *Antik Tanulmányok* 42 (1998) 159-169.

Ovid. Werk und Wirkung. Festgabe für M. von Albrecht zum 65. Geburtstag (Hrsg. W. Schubert. Frankfurt 1999.) (recenzió) *Antik Tanulmányok* 45 (2001) 272-274.

Icarus. *Antik Tanulmányok* 46 (2002) 109-117.

Icarus. (átdolgozott, német nyelvű változat) *Acta Antiqua* 42 (2002) 147-156.

KONFERENCIA

A Magyar Patrisztikai Társaság V. konferenciája 2005. június 30 – július 2.

Ötödik alkalommal tartotta tudományos konferenciáját a Magyar Patrisztikai Társaság Teremtő - teremtés - természet címmel Kecskeméten, a Piarista Rendház és Iskola Dísztermében. A konferencia keretében a következő előadások hangzottak el:

Június 30.

I. ülés: Elnök: Baán István

Boudewijn Dehandschutter (Leuveni Katolikus Egyetem): The Valentinian view on Creation according to the Adamantius

Zsigmond Benedek: A Teremtő tisztelete az örmény liturgiában

Perendy László (PPKE): A teremtés teológusa. Antiokhiai Theophilosz Isten kezeművéről

Adamik Tamás (ELTE): Teremtés az Apophaszisz megalé szerint (Hippol. Refut. 6,9-16)

II. ülés: Elnök: Adamik Tamás

Ötvös Csaba (ELTE): Teremtő tudatlanság? Démiurgosz-intrepretációk a gnósztikus kódexekben

Sándor Balázs: Testté dermedt lelkek. Órigenész teremtés-teológiája a Gen 1-2 értelmezésében

Bugár István (DE): A természet könyve

Kendeffy Gábor (KRE): A Teremtő és képmása a Pszeudo-Klementinumban

Július 1.

III. ülés: Elnök: Perendy László

D. Tóth Judit (DE): Hol van a Paradicsom? Az Édenkert „lokalizálása” a bűnbeesés előtt és után Nüsszai Szent Gergely exegézisében

Kiss Sebestyén (DE): A teremtő Isten és az ember viszonya Arnobiusnál

Fehér Bence (KRE): A teremtés Pannoniából nézve. Szövegkritikai problémák Victorinus De fabrica mundiájában

Ráslai Tibor: Princeps analogon. Aquinói Tamás a létező fogalmáról

Július 2.

IV. ülés: Elnök: Somos Róbert

Frenyó Zoltán: Szent Ágoston időfelfogása és a fizika időfogalmai

Nótári Tamás (KRE): Az univerzum képe Aethicus Ister Cosmographiájában

Németh Csaba (CEU): Az Areopagita, a latin „mystica theologia” és Thomas Gallus

Peres Imre (Komáromi Selye János Egyetem): A legkorábbi görög nyelvű ókeresztény epitáfiumok

Nagy Levente (KÖH): Emberáldozat, jóslás, mágia, szellemidézés a Mithras-misztériumokban?

V. ülés: Elnök: Peres Imre

Dózsa László Attila: „A mindenség modellje, áll a templom”

Somos Róbert (PTE): Az isteni erő Órigenész megváltáselméletében

Baán István: A phüszisz fogalma a VI. századi vitákban

Pesthy Monika (AVKF): Az eikón baszileósz Gabalai Szeveriosznál

Az idei évben kisebb létszámmal és kevésbé zsúfolt programmal zajló konferenciát Baán Istvánnak, a Magyar Patrisztikai Társaság elnökének megnyitója, majd zárszava foglalta keretbe. A résztvevők kisebb létszámát a szervezők elsősorban a jelentkezés szigorúbb feltételeivel magyarázták, de valószínűleg szerepet játszott a szokásosnál egy héttel későbbi időpont is. A Társaság július 1-jén délután tartotta közgyűlését, amelyen elhangzott Majorossy Imre titkári beszámolója a 2004/2005-ös akadémiai évről, amelyet az alapszabály értelmében a Társaság honlapján (<http://mpt.org.hu>) közzétesznek. A jelen lévő tagok megállapodtak a jövő évi konferencia témájában is, ami az egyházatyák Szentírás-értelmezése lesz. A háromnapos program keretében múzeumlátogatásra is sor került: az érdeklődők a Református Ókollégium érdekes – értékes állandó kiállítását tekinthették meg.

A zavartalan együtt gondolkodásért a fő szervezőket, Kendeffy Gábort és Majorossy Imrét, a változatlanul kitűnő ellátásért pedig mindenekelőtt Czeglédy Zsolt SchP házfőnököt illeti köszönet.

D. Tóth Judit

„Közösség és idegenek”. Kisajátítás, kizárás, folytonosság, reprezentáció és klasszicitás

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Gazdaság- és Humán-tudományok Kara „Közösség és Idegenek” címmel tudományos konferenciát rendezett 2005. szeptember 23. és 25. között.

A konferencia két nagyobb témakört vizsgált: Az európai és Európán kívüli klasszikusnak, és ezáltal példaképnek is tekintett kultúrákban a közösségre és idegenekre vonatkozó kérdéseket milyen módon vetették fel, milyen válaszokat ajánlottak rájuk, és mindezen kérdések és válaszok mögött milyen politikai, kulturális vagy egyéb motiváció húzódott meg? A történelem folyamán hogyan tekintett egy-egy közösség az idegenekre? Továbbá, hogy a későbbi időkben milyen alapon vállalták vagy éppen utasították el egyes csoportok az egyes klasszikus kultúrákkal való közösséget, és hogyan viszonyultak a fenti kérdésekhez. Milyen alapon vállaltak európai vagy Európán kívüli középső- és újkori népek közösséget korábbi csoportokkal? Miféle hatások alapján, milyen határvonalak mentén alakította ki egy közösség a maga klasszicitás-képét?

A konferencián az Eötvös Loránd Tudományegyetem, az Eötvös József Collegium, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Debreceni Egyetem, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Sapientia - Erdélyi Magyar Tudományegyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem valamint a Csíki Székely Múzeum előadói és kutatói vizsgálták történelmi, régészeti, irodalmi, statisztikai és matematikai szemszögből a közösség és az idegenek viszonyát a klasszikus athéni történelemtől kezdve napjainkig. A tudományos üléseken a következő témakörökben hangzottak el 25 perces előadások, melyeket 10 perc vita követett: (1) az ókori Athén és az idegenek, (2) Róma és a birodalmi közösség kiépítése, (3) a magyar középkor és az idegenek, (4) kitekintés: India és az idegenek, (5) a klasszicitás felvállalása és elutasítása, (6) az európai nemzeti klasszicitások és az idegenek.

Dr. Bakacsi Gyula dékán megnyitóbeszéde utáni három előadás Athéni szónoki beszédek tükrében vizsgálta, hogy bizonyos athéni perek esetében a vádlók hogy próbálták kihasználni az idegenek elleni közhangulatot. *Dr. Horváth László* az ELTE BTK Görög Nyelvi és Irodalmi Tanszékének egyetemi adjunktusa „Bértollnok, dörzsölt kereskedő, és ami a legfőbb, egyiptomi!” Hypereidés érvelési technikája Athénogenés elleni beszédében című előadásában Hypereidés érveléstechnikáját vizsgálta. Horváth László szerint három, jól elkülöníthető síkon érvel a szónok: egyrészt (egyedülállóan a szónoki műfajban) a komédiára keres áthallásokat, másrészt az esetre nem vonatkozó törvényeket helyez más megvilágításba, harmadrészt pedig az éthopoiia segítségével sötét színekkel ecseteli Athénogenés jellemét, ahol legfőbb fogyatékoságként a vádlott egyiptomi származása bukkan fel. Ez utóbbi árulkodó jel az athéniak idegenekkel kapcsolatos gondolatairól. A következő előadó, *Mészáros Tamás*, az

Eötvös József Collegium tanára arról beszélt, hogy egy athéni polgár meggyilkolásával vádolt idegent megillették-e ugyanazok a jogok, mint egy esetleges athéni vádlottat? Mészáros Tamás egy másik szónok, Antiphón 5. beszéde (Védőbeszéd Héródész meggyilkolása ügyében) alapján vizsgált meg egy athéni gyilkossági esetet, melyben a vádlott, aki egy mytilénéi polgár (tehát idegen!), védekezésében számos, az eljárás során elszenvedett sérelemre hivatkozik. Ilyen sérelem például, hogy nem a gyilkosságnál szokásos eljárást (diké phonou) indították ellene, hanem a gonosztevőkre (kakourgia) vonatkozót; továbbá, hogy bár kész lett volna kezeseket állítani (a törvénynek és a szokásjognak megfelelően), hogy szabadlábbon védekezhessen, mégis bebörtönözték. A beszédben több kínvallatásra is történik utalás, de nincs tisztázva, milyen szabályokat alkalmaztak idegen polgár vallatásával kapcsolatban. A panel harmadik előadója *Németh György* professzor, a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékének vezetője A polgár, az idegen és az örömlány: A „mi és ők” problémája egy athéni szónoklatban címmel tartott előadásában Démostenész művei között, de Apollodóros neve alatt fennmaradt Neaira elleni beszédből kiindulva foglalkozott a polgárjog-adományozás athéni törvényeivel és az idegenek jogállásával, és kifejtette, hogy az athéni törvények szerint egy polgár nem köthetett házasságot egy idegennel. Ha az idegen lelepleződött, el kellett adni rabszolgának. Aki idegen nőt feleségül adott egy athéni polgárhoz, elveszítette polgárjogát és vagyonát elkobozták. A polgárjog adományozása a népgyűlés kizárólagos joga volt, ezért a törvények rendkívüli szigorral sújtottak le azokra, akik ezt a jogot kijátszották.

A második panel előadásai a római birodalomépítés néhány jellegzetességére vetettek fényt. *Dr. Gesztelyi Tamás*, a Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense Történelmi kényszerek és együttműködés Pannoniában című előadásában kifejtette, hogy a Pannonia déli részén élő pannonok már a köztársaság korának végén megismerkedtek a római kultúrával, és valószínűleg sokat el is sajátítottak belőle. Bár a provincia alacsonyabb fejlődési fokról indult, mint a korábban meghódított területek, a gyors és mélyreható romanizáció révén lemaradását hamarosan pótolta. Bizonyítéknak szolgálnak erre a latin nyelvi, irodalmi és mitológiai ismeretek, melyek a feliratokból és a művészeti emlékekből állapíthatók meg. A limes átjárást is biztosított a barbár területek felé. A pannoniai határszakaszon a kvád királysággal alakultak ki a legintenzívebb kapcsolatok. A Vág és a Morava völgyében római villaépületek maradványai kerültek elő, melyeket a római katonaság épített a kvád fejedelmek számára viszonzásul együttműködési készségükért. Ez hozzátartozott a rómaiak katonai stratégiájához. Békés romanizáció és szövetséges szomszédok nélkül a Római Birodalom nem nőhetett volna oly nagyra, és nem állhatott volna fenn oly hosszú ideig. *Dr. Bajusz István*, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének adjunktusa egy daciai település, Porolissum példáján vizsgálta írott és régészeti források alapján, hogy milyen eszme kapcsolta össze a meghódított népeket, azok mennyire őrizték meg sajátosságaikat, és vált-e belőlük „igazi” római. Porolissum Dacia tartomány északnyugati csücskében feküdt, nagy katonai támaszpont és határváros volt, de magán viselte a birodalmi politika minden bélyegét. *Takács Levente*, a Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai Tanszékének tanársegéde Relic Hunter, avagy hová tűnt a gall arany című előadásában elmondta, hogy Róma Kr.e. 390-es elfoglalásakor a hagyomány szerint a gallok 1000 font arany fejében vonultak el. Az írásos források egybevetésekor azonban az arany eltűnik. Az előadás a galloknak átadott váltságdíj sorsának kibogozásával rávilágított, hogy miképpen interpretálták a rómaiak az ellenséghez fűződő viszonyukat, hogyan varázsolták vereségüket győzelemmé a történetírás útvesztőiben.

A következő panel két Árpád-korra vonatkozó előadásban szemléltette a középkori Magyarország idegenekhez fűződő viszonyát. *Havas László*, a Debreceni Egyetem Klasszika-filológia Tanszékének professzora a A Szent István-i Intelmek és a hospites címmel azt fejtette ki, hogy a Szent István-i Intelmek nagy jelentőséget tulajdonít az idegenből jött

hospites-nek, akik révén elkerülhető a gyenge és törekeny egynyelvű ország. Mindebből többen következtetnek már arra, hogy Szent István eszménye valamiféle többnemzetiségű ország volt. Szent István számára azonban nem a sok-nemzetiségű ország volt a cél, hanem a művelt politikai és szellemi központ megteremtése. Szent István tehát részben Nagy Károly, részben az Ottók nyomán úgy tartotta kívánatosnak, hogy az uralkodó udvara legyen nyitott, ahol sok nyelven beszélnek, és ahol a magas kultúrához kapcsolódó életmód biztosítva van. Ennek hordozói a korszak művelt idegenből jött emberei voltak: a papok, a szerzetesek, és a lovagok. *Dr. Rácz György*, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Medievisztika Tanszékének egyetemi docense A jövevények címerhasználatára és egy etnikai konfliktus Somogyvárott 1204-ben című előadásában elmondta, hogy a korai Árpád-korban ungarusnak azt tekintették, aki ebben az országban született. Rácz György két olyan forráshelyet ismertetett, amely eddig ebből a szempontból kevés figyelmet kapott. Az első szöveg a magyar krónikakompozíció 91. fejezetében olvasható és arra bizonyíték, hogy a magyarok és idegenek közti eredetbeli különbséget számon tartották a 13-14. századi a címerhasználatban is. A másik egy pápai oklevél 1204-ből, amely az Árpád-kori „magyar-idegen” felfogás fonákságaira világít rá egy a somogyvári francia szerzetesek, és a magyar király közötti vita esetében, mely etnikai arculatot is öltött.

A következő nap első témaköre Európából való kitekintésként Indiában vizsgálta az idegenek és közösség viszonyát. *Dr. Dezső Csaba* az Eötvös Loránd Tudományegyetem Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszékének tanársegéde a tradicionális hindu kultúra álláspontját ismertette az idegenekről és a közösségről. Dezső Csaba bemutatta, hogy a hinduk miféle szanszkrit szavakkal illették magukat, illetve a kultúrájukon kívül eső népcsoportokat, hogy a dharma miképpen volt közösségformáló erő. Az előadó a VI-XIV. századi Kambodzsa példáján bemutatta, hogy noha a hinduizmus a klasszikus korban nem volt missziós vallás mégis eljutott a szubkontinens határain túlra, a szanszkrit asztrológiai értekezések esetében pedig azt, hogy bár nyíltan soha nem ismerték el, az indiaiak tanultak a barbár görögöktől is. *Szántó Péter* kolozsvári tibetológus és indológus az észak-indiai buddhista közösség viszonyát vizsgálta a hódító muszlimokhoz a tizenegyedik-tizenkettedik században. A muszlim betörés és hódítás az észak-indiai buddhista közösség kihalásához vezető csapás volt. Néhány korabeli szöveg – elsősorban a Kálacsakratantra – értékes információkat közöl, hogy miképpen reagált a katonai erőt nem képviselő buddhista szerzetesi közösség az erőszakos hódításra. *Dr. Bangha Imre*, a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem Körösi Csoma Sándor Keletkutató Központjának vezetője bemutatta, hogy az észak-indiai Mogul Birodalom (1526-1857) szultánjai, és vezető rétegei miképpen patronálták a képzőművészeti, nyelvi és talán vallási keveredést a birodalom korai korszakában. Míg a mogul miniatúrafestészet egyformán magán viseli az iráni, a hagyományos indiai és az európai festészet stílusjegyeit, az eddig kevésbé vizsgált kevert nyelvű költészet elsősorban perzsa, hindavi és török szavakat, kifejezéseket vagy szövegrészeket vegyített. Ha a kevert nyelvű költészetet megfosztjuk az azt ölelő mítoszoktól, és elsősorban datált kéziratok alapján vizsgáljuk, észrevehetjük, hogy szinte minden korai művelője a mogul udvari elit köréből származik.

A konferencia interdiszciplináris voltát a következő két panel előadásai mutatták leginkább. A klasszicitás hagyományának továbbélését két egymástól gyökeresen különböző fejtegetés vizsgálta. Rendkívül nagy érdeklődés kísérte *Botár István*, a Csíki Székely Múzeum régésze A dák kérdés és a székelyek viszonyáról tartott előadását. Botár István elmondta, hogy Székelyföldön még ma is erős utórezgésesei vannak az 1989 előtti politikai elnyomásnak. Akkoriban a nemzetiségi arányok megváltoztatásával egy időben a térség történeti múltjának kisajátítása is folyamatban volt. A történeti-régészeti kutatások során kiemelt figyelmet kaptak az akkoriban egyeduralmú dák-római-román kontinuitás elméletnek megfelelően az őskori kultúrák, különösen a dákok. Ezzel fordítottan arányosan hanyagolták el, esetenként

tiltották a fenti elmélet esetleges veszélyeztetőit, esetünkben a magyar vonatkozású népvándorlás- és középkori kutatásokat. Amennyiben ilyenek mégis folytak, úgy erős ideológiai megszorításokkal. A székelyföldi magyar társadalom majd minden rétegében erős ellenérzés alakult ki a dákokkal és közvetve a régészeti kutatásokkal szemben is. Ez az akkoriban érthető, jogos önvédelmi reakció a jelenlegi lényegesen megváltozott politikai viszonyok és kutatási körülmények ellenére ma is tovább él. *Dr. Etesi Gábor* a Budapesti Műszaki Egyetem Geometria Tanszékének adjunktusa áttekintette az aranymetszés különböző – korokon és ízléseken átívelő – felbukkanásait az építészetben, festészetben, zenében, a művészeti anatómiában az ókortól napjainkig Irracionalitás és stabilitás címmel. Etesi Gábor bemutatta, hogy az aranymetszés a biológiában is kitüntetett szereppel bír, számos élőlény (fák, virágok, kagyló-félék) felépítésében szembeszökő. A modern matematika az aranymetszési szám egy érdekes tulajdonságát tárta fel: valamilyen értelemben ez a legirracionalisabb az összes valós számok között. A modern elméleti fizika szerint pedig egy összetett fizikai rendszer annál stabilabb, minél irracionálisabb arányban állnak a rendszer ún. sajátfrekvenciái. Az előad felvetette a lehetőségét annak, hogy az aranymetszés a C. G. Jung-féle analitikus pszichológiában is jelentőséggel bír, és univerzális (mind esztétikai, mind természettudományos) felbukkanásai arra utalnak, hogy az aranymetszés a kozmosz egy általános rendező-elve: a stabilitás archetípusa.

Az idegenek és a közösség viszonyának vizsgálata a nemzeti klasszicitások idegen- és közösségképeinek kultúrtörténeti, irodalmi és szociológiai taglalásával fejeződött be. *Dr. Suba Ferenc* (European Network and Security Agency) A tudományos népiségi munka Németországban a két világháború között címmel a németeknek a német kisebbségekhez fűződő viszonyát mutatta be a két világháború között. A tudományos népiségi munka mind tudományként, mind tudománypolitikaként egyfajta válasz volt arra a – Magyarországhoz hasonló – traumatikus állapotra, melyben németek milliói akaratuk ellenére kisebbségi sorba kerültek. A német sajátosságok megismerése mellett a „kompenzálás” módja és eredményei klasszikus példáját adják az anyaország és az elszakított részek közötti kapcsolatok kialakítására irányuló stratégiának. Noha a Népszövetség széleskörű jogokat biztosított a nemzeti kisebbségeknek, ezen jogok tiszteletben tartását a gyakorlatban képtelen volt garantálni. Az európai kisebbségek összefogásának sikerét bizonyítja, hogy a vizsgált korszak végére elérték, hogy képviselőik a Népszövetség üléseinek állandó meghívottjai lehessenek. A tudományos népiségi munka 1933 utáni sorsa egyben jelzi az adott történelmi helyzetben elkerülhetetlen politikai függés veszélyét is. *Dr. Kosztolánczy Tibor*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének adjunktusa A magyar nemzeti irodalom változó definíciói (1890-1905) című előadásának témája az irodalom-politikai küzdelem, amelyet a magyar modern írók folytattak irányzatuk legitimálása érdekében a 19. század kilencvenes éveitől az első világháborúig, s ezen belül főként azok a viták helyeződnek az előtérbe, amelyek a Kiss József által szerkesztett A Hét című laphoz köthetők 1890 és 1905 között. A polémia egyik legfontosabb kérdése az volt, hogy nemzeti irodalomnak tekinthető-e a modernnek irodalma vagy pedig csak a népies irodalom az. *Dr. Bozsonyi Károly* a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológia Tanszékének docense Similis simili gaudet? című bemutatójában elmondta, hogy 2002-ben 20 európai ország polgárait kérdezték meg az emigránsokkal kapcsolatos véleményéről. Az egyes országok lakóinak véleményében markánsan megragadható különbségek figyelhetők meg, és egy sokdimenziós statisztikai modellel bizonyos struktúra figyelhető meg az adatok mögött. Noha az idegenekkel szembeni ellenérzés erős az Európai Unió keleti felében újonnan csatlakozott országok között, azok mégsem lógnak ki a mezőnyből. A legkiemelkedőbb idegenellenesség a balkáni háborúk során sok menekültet befogadó Görögországban észlelhető. A konferenciát *Dico Emil* brassói orgonaművész koncertje zárta a csíksomlyói kegytemplomban.

A konferencia bizonyította a kérdés fontosságát, és bár rendkívül sok oldalról vizsgálta a

közösség és idegenek viszonyát, távolról sem merítette ki a témát. Nagyon valószínű, hogy a konferencia alapján előreláthatólag 2006-ban megjelenő tanulmánykötet jelentős érdeklődésre tart számot, és a kérdés továbbgondolására készlet.

Bangha Imre – Papp Levente (Csíkszereda)

Politai et cives címmel rendezett konferenciát az MTA Debreceni Területi Bizottságának Epigraphikai Munkabizottsága és a Debreceni Egyetem BTK Ókortörténeti Tanszéke Debrecenben 2005. november 25-én. A konferenciát az OTKA T049843 programja támogatta. A konferencia programja:

Alföldy Géza: A római feliratok mondanivalója (díszdoktori székfoglaló előadás)

Ioan Piso (Babeş-Bolyai Egyetem): Die Augustalen in Sarmizegetusa

Radu Ardevan (Babeş-Bolyai Egyetem): Latinische Bürger in römischen Dakien – einige Sonderfälle

Mráv Zsolt (MNM): Septimius Severus-kori császári építési felirat Cibala-ból

Szabó Ádám (MNM): Urbs Roma Aquincumban

Kovács Péter (PPKE): Néhány pannoniai polgár Róma városában

A konferencia előadásai a Hungarian Polis Studies 13. kötetében látnak napvilágot.

Németh György

INTERANTIK

E rovatunkban az antikvitás és a modern informatika kapcsolatával foglalkozunk. Igyekszünk e tárgyban praktikus információt is nyújtani.

Ősz Ferenc

A Magyar Ókortudomány Számítógépes Bibliográfiája (BISAH 1.1)

<http://luna.btk.ppke.hu>

A számítástechnikának manapság egyre nagyobb – bizonyos tudományterületeken szinte kizárólagos – szerepe van a bibliográfiai gyűjtemények elkészítésében. Ennek elsősorban racionális okai vannak: a számítógép segítségével viszonylag egyszerűen, gyorsan és pontosan kereshetünk igen nagy méretű, akár több 100 000 tételt tartalmazó, adatbázisokban. Ez a tevékenység, egy hagyományos, nyomtatott bibliográfiában – valljuk be – időt rabló, szemet fárasztó és épp emiatt hibákhoz vezető „labor improbus”.

Az ókortudományi bibliográfiák is ráléptek erre az útra: a *L'Année philologique* (hogy a legnagyobbval kezdjem) elkészítette saját elektronikus változatát, ahová – időben visszafelé haladva – folyamatosan feltöltik a nyomtatott kötetek tartalmát.¹ Vannak olyan ókortudományi bibliográfiák, amelyek már eleve (és kizárólag) az elektronikus megjelenés mellett döntöttek (pl. Gnomon Online², TOCS-IN³, Bibliotheca Classica Selecta⁴).

Az elektronikus bibliográfiáknál kétféle kiadási módszer van szokásban, akár egymás mellett is: az ún. „offline” és az „online”. Mit is jelentenek ezek? Az előbbinél a felhasználó valamilyen adathordozón (leginkább CD-ROM-on) megkapja az elektronikus bibliográfiát, amit aztán saját gépén futtathat. Használatához nincs szükség internetkapcsolatra, ami akár előnynek is tekinthető. Hátránya ugyanakkor, hogy tartalma lezárt, tehát a bibliográfia javításai és bővítései csak egy újabb kiadással juthatnak el a felhasználókhoz. Az utóbbi, „online” változatnak éppen ez a legnagyobb előnye: ilyenkor egy internetes honlapon érhetjük el a bibliográfiát, ami minden esetben a szerkesztők által karbantartott legújabb változatát mutatja, a javítások azonnal látszanak.

A magyar ókortudomány területén már számos (hagyományos) bibliográfiai gyűjtés látott napvilágot:

- a) Bartal Antal: *A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban*. Budapest 1874, 37-173. p.
- b) Hellebrandt Árpád: *A classica philologia művelése hazánkban 1879-83*. *EPhK* 10 (1886) 413-445 és 647-650 p. (Kispál Mihály pótlékával)
- c) Moravek Endre: *A magyar klasszika-filológiai irodalom bibliográfiája 1901-1925*. Budapest, 1930. (Ez a kötet az 1901-1918. évekre vonatkozólag Hellebrandt Árpádnak az *EPhK* 26 (1902) - 43 (1919) köteteiben megjelent bibliográfiáira támaszkodik.)
- d) Borzsák István: *A magyar klasszika-filológiai irodalom bibliográfiája 1926-1950*. Budapest, 1952.
- e) Ritoók Zsigmond: *A magyar ókortudomány bibliográfiája 1951-1975*. Budapest, 1986. (Szerkesztők: Bellus Ibolya, Déri Balázs, Mohay András, Redő Ferenc, Szabó Mária, Szabó Zsuzsa, Ványai Katalin)

¹ <http://www.annee-philologique.com/aph/> Jelenleg az 1959-2003 közötti anyag érhető el itt. A hozzáférés – sajnos – nem ingyenes.

² <http://www.gnomon.ku-eichstaett.de/Gnomon/en/Gnomon.html>

³ <http://www.chass.utoronto.ca/cgi-bin/amphoras/tocfind>

⁴ <http://bcs.fltr.ucl.ac.be/RevElectr.html>

f) Bellus Ibolya: *A magyar ókortudomány bibliográfiája 1976-1990*. Budapest, 1996.

A feladat tehát adott volt. A magyar ókortudomány elektronikus bibliográfiájának elkészítéséhez fel kellett dolgozni (azaz számítógépre vinni) az eddigi gyűjtések anyagát, továbbá ki kellett egészíteni az 1990 utáni adatokkal. A munkálatokban Mayer Gyula irányításával az MTA TKI Ókortudományi Kutatócsoportjának munkatársai, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatói, egykori és jelenlegi hallgatói valamint az Alma Mater Bt. tagjai (Hodák Sándor, Kötő Zsolt, Megyeri Krisztina) és más külső közreműködők vettek részt.

Az adatok UCS-2 (Unicode) kódolású szöveges állományokba kerültek:⁵ ezek szerkesztése és javítása viszonylag egyszerű, speciális számítástechnikai tudás nélkül is elvégezhető feladat. Az elkészült adathalmaz tekintélyes méretű: 55 058 tételt tartalmaz. Épp emiatt a szöveges állományok közvetlen használata még egy komoly teljesítményű számítógépen is meglehetősen lassú. Ráadásul a BISAH projektnél eleve kijelölt célunk volt egy internetes keresőfelületet megalkotása: az efféle honlapoknál pedig fel kell készülni arra, hogy párhuzamosan többen is használják majd a keresőfunkciót. A keresés sebessége, a gyorsan és pontosan megjelenő találatok itt alapvető jelentőséggel bírnak. Ezért volt szükséges, hogy a fájlokból egy relációs adatbázist készítsünk, ami az elterjedt SQL (Structured Query Language) „nyelvet” használja, megfelelően megírt, a lekérdezéseknél igen gyors működést eredményez. Az adatbázis-kezelő programok közül – elvi megfontolásból is – a nyílt forrású változatok jöttek számításba. Ezek közül végül, a teljes körű Unicode-támogatás, valamint a bonyolult lekérdezéseknél mutatott sebesség miatt, a PostgreSQL⁶ mellett döntöttünk. A relációs adatbázist, a keresést végző programokat és a honlapot Ősz Ferenc készítette.

Az internetes felület, ami a <http://luna.btk.ppke.hu> oldalon érhető el, lehetőséget ad egyszerű és összetett keresésekre az adatbázisban. Egyszerű keresést cím és szerző (szerkesztő, fordító, közreműködő stb.) megadásával lehet végezni. Az összetett keresésnél ezeken kívül lehetőség van a tárgykör, a nyelv és a megjelenési év megadására. A találatok alkotók, címek, (a nyomtatott bibliográfiákban megtalálható) rekordazonosítók és a megjelenés ideje szerint rendezhetők. Egy oldalon 10, 25, 50 vagy 100 találat listázható ki. A találatokra kattintva megjelenik az adott tétel részletes bibliográfiai leírása.

Az elektronikus bibliográfia sajátossága a – jó értelemben vett – befejezetlenség: az adatbázist folyamatosan lehet bővíteni az év „termésével”, valamint a felfedezett hibákat, akár a régebbi anyagnál is, ki lehet javítani. Célunk tehát, hogy ennek megfelelően járjunk el: az 1990 után megjelent művek felvitelével pedig kurrensse tegyük az elektronikus bibliográfiát. Kérjük, hogy a javításokat, kiegészítéseket és megjegyzéseket a következő címre küldjék:

ELTE BTK Ókortudományi Kutatócsoport
1088 Budapest, Múzeum körút 4/F.
oszfer@clphx.btk.ppke.hu

Az adatbázis MS Windows alapú kezelőprogrammal, CD-ROM lemezen is hozzáférhető lesz. A Magyar Ókortudomány Számítógépes Bibliográfiája az OM támogatásával az NKFP 5/138/2001. sz. pályázat keretében készült.

(2005. november 15.)

⁵ Az ókortudományban használt sokféle nyelv és írás (karakterkészlet) miatt más megoldás fel sem merült.

⁶ <http://www.postgresql.org>

MYSTERIES OF ELEUSIS

Images of Inscriptions

<http://eleusis.library.cornell.edu>

A kutató mindig érdeklődéssel várja egy új epigráfiai honlap, különösen egy új adatbázis elkészültét és publikálását. Örömmel találkoztam a közelmúltban az Interneten egy régen ígért projekttel, Eleusis feliratainak online adatbázisával. A project „atyja”, Kevin M. Clinton neve a szakmában fogalom. 1983-ban néhány napot együtt dolgozhattam vele az athéni American School of Classical Studies falai között és Eleusisban, kedvenc kutatási terepén. Egyetemének könyvtára (Library of Cornell University, Ithaca, NY) és ottani kutatócsoportja készítette el az alábbiakban ismertetett honlapot.

Eleusis az athéni Akropolistól 22 kilométerre nyugatra található kisváros. Az Attikát Boiótiától elválasztó magas hegyvonulat, a Parnés által védett termékeny medence, a Thriai síkság szélén alakult ki még a korai időkben a település, mely kedvező fekvése és adottságai miatt hamar a térség központjává vált. Eleusis az archaikus korban még egyike volt az Attikát alkotó kisállamoknak, de a Kr. e. 7. századra már biztosan Athén fennhatósága alá került. A kleisthenési reform után az athéni állam egyik démosa lett, s mint minden démos, saját ügyeiben önkormányzattal rendelkezett. A peloponnésosi háborút követő belpolitikai zűrzavarban kivált az athéni államból, de nem sokkal később ismét egyesült vele.

Eleusisban már a bronzkorban jelentős vallási központ jött létre. Démétér, Koré és Triptolemos hármasságában a gabonaművelés kultusza lett meghatározó a terület lakóinak vallási életében. A klasszikus korra pánhellén jelleget öltött titkos szertartások az eleusisi mystérionok néven váltak Hellas-szerte ismertté és igen közkedveltek maradtak még a római uralom idején is. Számos római császár – például Augustus, Hadrianus és Marcus Aurelius – utazott el Eleusisba és avattatta be magát a mystérionokba.

E rövid áttekintésből is érzékelhető, hogy milyen jelentős település Eleusis. Ezt alátámasztja figyelemreméltó epigraphikai emlékanyaga is. A közösség és a szent hely előkerült feliratai bekerültek a Corpusokba és az egyes tematikus feldolgozásokba. A teljes eleusisi feliratanyag három kötete a hírek szerint publikálás alatt van. Addig is, amíg ezek a kötetek hozzáférhetőkké válnak, rendelkezésünkre áll az Internetes adatbázis, mely nem áthidaló, pótmegoldásként készült. Más a célja, elsősorban a képi megjelenítésre koncentrál, mindamelllett adatközlésében is a teljességre törekszik, arra, hogy a kutató tanulmányozhassa az Eleusisból előkerült valamennyi feliratot, megismerje adataikat és azokat felhasználhassa további munkájában.

A honlapcím megnyitásakor elénk tárul egy mértéktartóan szerény, ugyanakkor célratörően megtervezett weblap. Dominál a fekete, a kivitel elegánsan egyszerű, semmi cifraság a megjelenítésben. Látszik, hogy a készítők a lényegre, az adatbázisra koncentráltak.

A honlap főmenüje a következő alponatokra tagozódik:

- About the Project: a honlap alapjául szolgáló kutatási program áttekintése, leírása
- Credits: az adatbázis elkészítésében közreműködők névsora
- References: a rövidítésjegyzék kapott itt helyet
- Help: jól és hatásosan eligazító segítséget kapunk itt a program, illetve az adatbázis használatáról. Ajánlom minden érdeklődőnek, hogy itt kezdje a felfedezést és gyakorolja be az adatbázis használatát!

Külön kell megvizsgálnunk az alábbi menüpontot: Image Collection. A honlap leglényegesebb része, maga a fényképgyűjtemény található itt. Rákattintva a pontra egy új ablakban megnyílik – ha nem is Aladdin barlangja, de az epigráfus számára valóban kincseket rejtő! – a teljes eleusisi epigráfiai anyagot rejtő adatbázis. Mindjárt az első lapon a

megdöbbentő információ: 840 felírtos kö ígérete és mint hamar kiderül, valósága.

A két részre osztott lap jobb oldalán 20-as csoportokban láthatók a feliratok fényképei, melyekre kattintva újabb ablakban a kép nagyított, tovább vizsgálható és nyomtatható verziója, emellett komplett adatállománya jelenik meg. A lap alsó részén vezetőnyíl segítségével navigálhatunk a további húszer fényképcsoportokra.

A bal oldalon található menüpontok közül az első: group. Kiválaszthatunk előre elkészült felírtcsoportokat, magunk is létrehozhatunk a kiválasztott, vizsgált felírtokból ilyeneket és el is menthetjük azokat. Második menüpont: data. A fényképadatbázis oldalán kijelölt felírt minden lényeges adatát jeleníti meg egy nagyított kép társaságában. Az alapinformációkon (pl. számozás az adatbázisban) túl ilyen lényeges adat a típus, a legkorábbi és legkésőbbi dátum, a méretadatok, a felírt hordozó kö anyaga, mostani lelőhelye, stb. Az igazi kincs a következő menüpont, a keresőrész (search). A létező valamennyi szempont szerint keresgélhetünk a felírtok között, pl. cím, kategória, kibocsátó, legkorábbi és legkésőbbi dátum, felírt corpus, vagy éppen a hordozó köztéle anyaga szerint, de további almenükre is bukkanhatunk az előzőek alatt. A kereséssel csoportokat hozhatunk létre, és az azokba tartozó fényképeket, a rajtuk ábrázolt felírtokat tovább kutathatjuk. Helyet kapott még az oldalon a nyomtatási lehetőség, ami fontos lehet a fényképanyag oktatási célú felhasználásánál. A tesztek során kiderült: lézernyomtatóval 1200 dpi-nél már igen részletgazdag és tónusos képet kapunk.

Az eddigiekből nyilvánvaló, nem volt túlzás azt állítani, hogy kincsek rejtőznek a felszín alatt. A honlap egy jelentős ókori közösség és kultuszhely valamennyi felírtát, azok minden lényeges és kevésbé lényeges adatát példás rendben, sokszoros keresési szempontrendszer szerint tartalmazza, minőségi digitalizált fotók társaságában, melyek kinagyíthatók, jó minőségben kinyomtathatók. Igazán példás munka és nagy lehetőségek tárháza a kutató számára!

Nem a kritika hangja, de néhány jó tanács haladó Internetezőknek: 1., a képadatbázis (Image Collection) böngészéséhez Service Pack 2 használata esetén engedélyezni kell az előugró ablakok megjelenítését (konkrétan: az Internetbeállítások – Biztonság – Egyéni szint menüpontban át kell állítani az előugró ablakok megjelenítésének tiltását, vagy frissített Explorer esetén az Eszközök menüpontban erre külön lehetőség van), különben a kereső „A lap nem jeleníthető meg” szöveggel örvendeztet meg bennünket és ami még szomorúbb, nem jelennek meg a felírtok képei; 2., a képnézegetés izmos gépet, szélessávú internetkapcsolatot és türelmet kíván. Pentium II processzor alatt a megjelenítés egy örökkévalóság, akkor már egyszerűbb elrepülni és a helyszínen tanulmányozni a felírtokat...! 3., nem felejthető el, hogy az Image Collection használatakor közvetlenül a Cornell University könyvtárának adatbázisában kutatunk és ez bizonyos napszakokban igen leterhelt is lehet, tovább növelve a lassúságot.

(2006. március)

SZIGORÚAN TITKOS KIADVÁNYOK

E rovatban olyan ókori tárgyú – elsősorban egyetemi és múzeumi – kiadványokat ismertetünk, amelyek valamilyen oknál fogva észrevétlenek, vagy méltatlanul kevésbé ismertek maradtak a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt. E kötetek tehát nem valamiféle cenzúra tiltása, hanem az információhiány miatt váltak „titkossá”. Célunk az, hogy e kötetek terjesztését adataik pontos közlésével, elősegítsük. Ezúton is kérjük kollégáinkat, hogy megjelent szakmai kiadványaikról adjanak lapunkban tájékoztatást pontos, de rövid tartalmi ismertetés keretében. Számítunk minden megjelent tanulmánykötet, monográfia, disszertáció, emlékkönyv és fordítás ismertetésére. Természetesen nem csak az egyetemi kiadványokra hívjuk föl szívesen a figyelmet. Tekintettel a hazai, meglehetősen kaotikus, könyvkiadói viszonyokra és a könyvterjesztés gyengélkedéseire, előfordulhat, hogy hivatásos könyvkiadók kiadványai is elkerülik az érdeklődők figyelmét. Kérjük a szerzőket, fordítókat és szerkesztőket, használják ki a lapunk által nyújtott segítséget. Minden ókori tárgyú kiadványt térítésmentesen ismertetünk. Az ismertetések célja az információ közzététele, nem az értékelés. Kíváncsinos lenne, ha a bemutatást írók azt is megadnák, hogy a megrendelők pontosan kihez fordulhatnak (*kiadó, terjesztő, ISBN szám, oldalszám, név, cím, telefonszám*), és a kiadvány *mennyibe kerül*. Szerkesztőségünk ezúton mond köszönetet mindazon kiadóknak és szerzőknek, akik publikációikat eljuttatták hozzánk, lehetővé téve, hogy megismertessük azokat olvasóinkkal (Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszék, 4010 Debrecen, Egyetem tér 1.).

A rovatot összeállította Németh György

Alföldi András: Keresztény császárok, pogány Róma. Szerk. Patay-Horváth András – Forisek Péter. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2005. 208 old. ISBN 963 958 058 9. Ára: 1900 Ft.

Apokrif dialógusok. Első Alkibiadész. Második Alkibiadész. Hipparkhosz. Szerelmes ifjak. Theagész. Kleitophón. Minósz. Platón összes művei kommentárokkal. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Brunner Ákos (Első Alkibiadész) és Mészáros Tamás. Atlantisz, Budapest, 2005. 266 old. ISBN 963 9165 81 6. Ára: 2195 Ft.

Borhy László – Zsidi Paula (szerk.): Die norisch-pannonischen Städte und das römische Heer im Lichte der neuesten archäologischen Forschungen. II. Internationale Konferenz über norisch-pannonische Städte. Aquincum Nostrum II. 3. Pro Aquinco Stiftung, Budapest, 2005. 240 old. ISBN 963 9340 46 4.

Censorinus: A születésnap. Ford., a kommentárokat és a kísérő tanulmányokat írta: Forisek Péter. A névmutatót összeállította: Kerepeszki Róbert. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2005. 250 old. ISBN 9639580325. Ára: 2400 Ft.

Cicero, Quintus Tullius: A hivatalra pályázók kézikönyve. Ford., a kommentárokat és a utószót írta: Nótári Tamás. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta: Németh György. Lectum Kiadó, Szeged, 2006. 155 old. ISBN 9639640034. Ára: 1390 Ft.

Columella: A mezőgazdaságról. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Hoffmann Zsuzsanna. Lectum Kiadó, Szeged, 2005. 489 old. ISBN 963 86649 8 3. Ára: 4990 Ft.

Dér Terézia – Nótári Tamás: Görög bölcsességek. Tanuld, és tanítsd a jobbat. Lectum Kiadó, Szeged, 2005. 287 old. ISBN 96386649 9 1. Ára: 1990 Ft.

További információk: lectum@freemail.hu

Diogenész Laertiosz: A filozófiában jeleskedők élete és nézetei 1. I–V. könyv. Görögből fordította, az előszót, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta Rokay Zoltán. Jel Kiadó, Budapest, 2005. 259 old. ISBN 963 9318 85 x. Ára: 2300 Ft.

További információk: 06 1 319 1528.

Ferenczi Attila (szerk.): A rejtélyes Aeneis. Aeneis-tanulmányok. L'Harmattan, Budapest, 2005. 211 old. ISBN 963 7343 36 9. Ára: 1950 Ft.

A kötet tartalma: Kozák Dániel: Urbs antiqua fuit – urbs antiqua ruit. Nyelvi és történelmi ismétlődés az Aeneisben. 18., Tamás Ábel: Az istennő, a királynő, a hős és a művészek. A karthágói Iuno-templom olvasatai az Aeneis I. énekében. 47., Vince Máté: Az álom kapuja kitarul., Ferenczi Attila: Az Aeneis XIII. éneke., Friedrich Judit: Egy királynő csak ne legyen szerelmes avagy Dido, Karthágó királynője. 135., Vikárius Kászló: Dido per musica. 147., Kocsis Géza: Aeneas, a „sors embere”. 189., Toporov, V. N.: Aeneas, a „sors embere”. A „földközi-tengeri” perszonológia kérdéséhez. 197–211. Old.

Kovács Péter: Marcus Aurelius esőcsodája és a markomann háborúk. Specimina Nova Supplementum V. Pécs, 2005. 349 old. ISBN 963 642 040 8.

Krähling Edit (szerk.): Hedypathetica. Tanulmányok a hellénisztikus irodalom köréből. Szenzár Kiadó, Budapest, 2005. 399 old. ISBN 963-86369-8-x.

A kötet tartalma: Krähling Edit: A hellénisztikus korból való Simónidés-epigrammákról. 7., Krähling Edit: Ut pictura poesis. Látvány és leírás az Európé elrablásában. 38., Krähling Edit: A lírai szövegek útja az alexandriai könyvtárba. 63., Krähling Edit: Hermésianax Leontion-törredéke – verses irodalomtörténet? 93., Krähling Edit: Atthis Melissa. A méh-szimbolika értelmezéséhez. 119., Pataki Elvira: Poetica Naturalis. Megjegyzések a kallimachosi poétikához. 143., Takács László: L. Annaeus Cornutus és a kortárs költészet. 319., Takács László: A hellénisztikus irodalomeszmény Nero korában. 335., Takács László: Vergilius Aeneisének allegorikus értelmezése és Aeneas alakjának kritikája. 355., Takács László: Catullus 109, carmene. 381., Takács László: Néhány gondolat a 64. Carmen ekphrasisáról. 391–398. Old.

További információk: szenzar@budo.hu

László Levente (szerk.): Mithras és misztériumai I–II. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005. 279+315 old., XXII tábla. ISBN 963 7510 06 0, Ára 4300 Ft.

Németh Béla: A pella Poszeidipposz epigrammái. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2005. 178 old. ISBN 963 7338 12 8. Ára: 2625 Ft.

Nótári Tamás: Jog, vallás és retorika. Studia Mureniana. Lectum Kiadó, Szeged, 2006. 321 old. ISBN 963 9640 02 6. Ára: 2600 Ft.

További információk: lectum@freemail.hu

Pesthy Monika: A csábítás teológiája. A kísértés fogalmának története az ókorban. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005. 446. old. ISBN 963-7510-14-1. Ára: 3600 Ft.

Plinius, Caius Secundus: Természettudományának 2. könyve. Fordítás és feldolgozás: Gábli Cecília. Lomart, Pécs, 2005. 169 old. ISBN 963 9632 01 5. Ára (a kiadótól): 3000 Ft.

További információk: <http://www.lomart.hu>

Spivey, Nigel – Squire, Michael: Az antik világ panorámája. Fordította Révy Katalin – Tomori Gábor. Officina '96 Kiadó, Budapest, 2005. 367 old. ISBN 963-9464-50-3. Ára: 8900 Ft.

További információk: <http://www.officina.hu>

Szent Jeromos: Levelek. I–II. Fordította Adamik Tamás, Puskely Mária, Takács László. Szenzár Kiadó, Budapest, 2005. 498 + 579 old. ISBN 963-7014-03-9ö. Ára 5990 Ft.

További információk: szenzar@budo.hu

Szentesi Edit – Szilágyi János György (szerk.): Antiquitas Hungarica. Tanulmányok a Fejérváry-Pulszky-gyűjtemény történetéről. Collegium Budapest, Workshop Series No 16. Budapest, 2005. 291 old. + 64 képtábla. ISBN 963 9293 09 1.

További információk: <http://www.collbud.hu>

Tegyey Imre (szerk.): Glossarium totius latinitatis Latino-Hungaricum. A teljes latinság latin-magyar glossariuma. Adamik Tamás közreműködésével. Tomus I. fasc. 2. C–confusio. Magyarországi Neolatin Egyesület Debreceni Tagozata. Debrecen, 2005. 214 old. ISBN 963 219 020 3.

További információk: Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai Tanszék

Török László: Kopt textilek. Válogatás magyarországi magángyűjteményekből. Moró Antik, Budapest, 2005. 180 old. ISBN 9632196805.

A könyv a Moró Antikvitásban 2005 novemberében nyolc magyar műgyűjtemény anyagából megrendezett kiállításhoz kapcsolódik.

További információk: <http://www.moroantik.hu>

TÁJÉKOZTATÓ

VII. Magyar Ókortudományi Konferencia

Debrecen (DAB Székház), 2006. május 26-28.

A konferencia tematikája: Szó/Kép. A konferencián egymással párhuzamosan három szekció működik:

Klasszika-filológia, utóélet

Ókortörténet, epigraphica, antik orvostudomány

Régészet, művészettörténet.

A három szekción elhangzó előadások kiegészítéseként a konferencia mindhárom napján megtekinthetők az előadást nem tartók poszterei (kb. 15-16 db).

2006. május 26. (péntek)

11.00 Megnyitó, 2 plenáris előadás

14.00 - 19.00 Klasszika-filológia szekció ülése

15.00-18.30 Ókortörténet, Régészet szekciók ülése

20.00 Collegium Musicum (Debreceni Egyetem Konzervatóriuma, Liszt Terem)

Házigazda: Kedves Tamás

A műsorban elhangzó művek:

Kodály Zoltán: Szólószonáta gordonkára I. tétel; Bartók Béla: Szonatina; Weiner Leó: Fisz-moll szonáta I. tétel; Bartók: Gyermekeknek; Debussy: Szonáta I. tétel; Bartók: Román népi táncok; Liszt: BACH.

2006. május 27. (szombat)

9.00 - 12.00 Klasszika-filológia, Ókortörténet, Régészet szekciók ülése

13.30 - 18.30 Ókortörténet szekció ülése

14.00 - 17.00 Klasszika-filológia I. szekció ülése

14.00 - 19.00 Klasszika-filológia II. szekció ülése

19.30 Kerekasztal-beszélgetés a leendő Ókori nyelvek és kultúrák BA, MA képzésről

Vezeti: Déri Balázs

2006. május 28. (vasárnap)

9.00 - 12.00 Klasszika-filológia, Ókortörténet szekciók ülése

12.30 Zárzó, a szekciók munkájának összefoglalása

Vallástudományi szemle

A *Vallástudományi Szemle* című folyóirat szerkesztőbizottsága arról tájékoztatta szerkesztőségünket, hogy lapjuk ezentúl félévente, április 30-án és november 30-án jelenik meg. A folyóirat 1100 Ft-ért az alábbi címeken fizethető elő:

– *ERDOS.BELA@ZSKF.HU*

– Erdős Béla, tel.: 1-467-7600/162

– Levélben: Erdős Béla, ZSKF, 1039 Budapest, Kelta u. 2.

A folyóirat legutóbbi számában az alábbi ókortudományi vonatkozású írások láttak napvilágot:

Bácskay András: Szakrális terek az ókori Mezopotámiában; Rácz Géza: A valótlanból vezess a valóságosba! Szakrális tér és hely az indiai világszemléletben; Földváry Miklós István: Az ógörög kultuszter vázlata; Földváry Miklós István: Antik és keresztény kultikus terek. A gyökerek; Hippolitosz: Minden eretnekség cáfolata. Hatodik könyv (Apophaszisz megalé). Fordította és a bevezetést írta Adamik Tamás.

Kérjük kedves szerzőinket, hogy PhD téziséket lemezen és nyomtatott változatban is küldjék el címünkre, az alábbi adatokat is feltüntetve:

- A doktori iskola pontos megnevezése
- A témavezető neve és egyetemi/kutatói beosztása
- A disszertáció angol nyelvű címe
- Ha a disszertáció különleges karaktereket is tartalmaz, kérjük, a fontokat is mellékeljék.

Bulletin of Ancient Studies

No. XVI.

Editor-in-chief: György Németh

Editor: Péter Forisek

The aim of this periodical is to create a lively forum for all sorts of activities and communications in the field of ancient studies. This field is extremely broad: we look forward to communications from classical philologists, historians, linguists, archaeologists, orientalists and everyone else concerned with ancient studies in Hungary. We do not intend to be a scholarly periodical of a classical fashion, but rather an open forum and news bulletin of classical scholars and students in Hungary.

Contents of the present number:

Aurea Aetas (An interview with a prominent Hungarian classical scholar)

Németh, György: Interview with Professor János Sarkady3

New Generation (The abridged versions of a PhD dissertation)

Gloviczky, Zoltán: Art and artist in Ovid13

Conference

Tóth, Judit: 5th Conference of the Hungarian Society of Patristic Studies.....18

Bangha, Imre: „Community and aliens”: Exploitation, exclusion, continuity,
representation and classicism19

Németh, György: Politai et cives23

InterAntic

Ösz, Ferenc: A Bibliographical Database of Works in the Field of Ancient Studies24

Nemes, Zoltán: Mysteries of Eleusis. Images of Inscriptions26

Top Secret Publications28

News

7th Hungarian Conference on Classical Studies31

Bulletin of Religious Studies [Vallástudományi Szemle]32

T a r t a l o m

Aurea aetas

Beszélgetés Sarkady János professzorral (Az interjút készítette: Németh György).....	3
---	---

Utánpótlás

Gloviczky Zoltán: Művész és művészet Ovidius életművében.....	13
---	----

Konferencia

D. Tóth Judit: A Magyar Patrisztikai Társaság V. konferenciája.....	18
Bangha Imre – Papp Levente: „Közösség és idegenek”. Kisajátítás, kizárás, folytonosság, reprezentáció és klasszicitás	19
Németh György: Politai et cives.....	23

Interantik

Ősz Ferenc: A Magyar Ókortudomány Számítógépes Bibliográfiája (BISAH 1.1).....	24
Nemes Zoltán: Mysteries of Eleusis. Images of Inscriptions.....	26

<u>Szigorúan titkos kiadványok</u>	28
--	----

Tájékoztatók

VII. Magyar Ókortudományi Konferencia	31
Vallástudományi Szemle	32